

AANHANGSEL

OP DE

PROEVE

VAN

BREDAASCH TAAL-EIGEN,

BEVATTENDE

OPHELDINGEN VAN EENIGE IN ONBRUIK ZIJNDE
WOORDEN EN SPREEKWIJZEN, IN OUDE
BREDASCHE STUKKEN VOORKOMENDE.

DOOR

Mr. J. H. HOEUFFT.

BREDA,
F. P. STERK.

1888.

VOORBEREIJT

Welligt zal men, bij het doorbladeren mijner Proeve van Bredaasch Taal-eigen, ontwaard hebben, dat in dezelve eenige woorden opgenomen zijn, welke thans niet meer, immers niet meer in den voormaligen zin, gebruikelijk zijn. Ik zoude derzelve aar nog wel hebben kunnen vermeerderen; dan ik begreep, dat zulks met het doel van het werkje niet al te overeenkomstig was. Niet te min heb ik

gemeend den Liefhebber en onzer oude taal geene on-
dienst te doen met eenige zoodanige woorden, welke
in oude Oorkonden van Stad en Lande van Breda
voorkomen, bij wijze van aanhangsel op het voor-
noemde werkje te laten volgen, hopende, dat het met
diezelfde toegevendheid zal ontvangen worden, waar-
mede het Publiek dit geschrift wel heeft gelieven te
vereeren.

OPHELDERINGEN

VAN

EENIGE IN ONBRUIK ZIJNDE WOORDEN EN SPREEKWIJZEN.

A.

ABOLGH. In een der artikelen des afschrifts voor Breda der *Blijde inkomste van CAREL en PHILIPS als Hertogen van Braband*, lees ik: *Sonder eenige indignatie*, off **ABOLGH**, dat is verbolgenheid. *Abolghe* is bij MEIJER, in zijne *verouderde woorden*, *gramschap*, *toorn*, *verstoordheid*, *verbolgenheid*, en **ABOLGHIG** *gram*, *toornig*, *gramstorig*. In het *Glossar.* van LIPSIUS, *Epist. ad Belgas*, cent. 3, 44, leest men: **BALGON**, *irasci*, **GEBALTHON**, *irritaverunt*, en **ABALGI**, *ira*.

ACHTEREN, voor benadeelen, vindt men in den *brief van den Hertog PHILIPS*, des jaars 1450, te zien bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bladz. 395. Minder zeldzaam vindt men in diergelijke oude stukken, ook in dit zelfde, *vorderen* voor *bevoordeelen*. Van dit *achteren* is thans nog in gebruik *achterdeel*, voor schade, nadeel, benadeeling, enz.

AFDRAGENDE WOORDEN, in het artikel der *Keuren*, van dengene die op *Borgemrs* of *Schepenen* spreken, zijn benadeelende, lasterlijke woorden.

AFSPRAAK, voor tegenspraak, leest men bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, in de *Bijlagen*, bl. 470.

AFSTAVEN. *Den eed afstaven*, voor het afnemen van den eed, vindt men in een bijvoegsel achter den *gildenbrief der wijnkoopers van Breda* van 1681. Het is eigenlijk het woordelijk afnemen van den eed, volgens een voorgezegt formulier, *het staven oft veurstaven van den eed* bij KILIAAN. Vergelijk mijne *proeve van Bredaasch Taal-eigen*, op *Boekstaven*.

ANE was in onze oude taal, gelijk nog *ohne* bij de Duitschers, *zonder*, en schijnt ook te Breda gebruikt te zijn geweest; zie VAN VLIET, *Recht van successie in stad en lande van Breda*, Bl. 3, in de annotatiën, alwaar het *uitgezonderd* beteekent. Het komt ook voor in het *Landrecht van Averissel*, door MELCHIOR WINHOFF, bl. 451, not. 71: »ende eyn man de gued under hadde gehad dre en dertich jaer sees weke ende dre daghe *ane* rechte bisprake." In het Angel-Saks. is het *an*. In het oud Duitsch en Frank-Duitsch was het ook *an*, *ana* en *ano*. In het plat-Duitsch is het nog *ane*. Bij MELIS STOKER, uitgave van HUYDECOPER, 2. D. bl. 220 en 221, vindt men *aen haren danck*, d. i. zonder haren danck, huns ondanks. In vervolg van tijd heeft men bij onze ouden meer *oon* gebruikt, blijkens SPIEGH., *Hertsp.*, 1. B. V. 380, alwaar zie VLAMING, 466 en 523; 2, 213; 5, 47; en BREDERO, in *Roderich en Alphonsus*, heeft:

» Ghy die *oon* reen of onderscheyt

» De menschen wuften zin beleyt."

En in zijn groot *Liedeboek*:

De Typhon straf en streng oon mans hulp ging
verwecken."

VONDEL heeft zelfs nog ergens oon artzeny. Bij PHILIP NUMAN, *Strijt des gem.*, is het onge, fol. 16, b.

Van dit oon is nog overgebleven onze onafscheidelijke particula privativa *on*, welke eertijds afscheidelijk was, en bij KILIAAN voorkomt in de beteekenis van *sine, absque, praeter, citra.*

B.

BEDRAGEN beteekende in de oude taal beschuldigen, in welke beteekenis het ook voorkomt in de afschriften voor de stad Breda der *Blijde inkomste van Carel en Philips als herlogen van Brabant*, alwaar men leest: "Item dat men niemanden *bedrayen* en sal noch *bedragen* mogen van quetsueren, noch van doodslagen enz." Men vindt het ook in de *Handvesten van Alkmaar*, 75, *Placaath. van Brabant*, 1. D. bladz. 132, art. 21, MIERIS, *Gr. Charterb.* 1. D. bladz. 453, 511. *Bedrag*, voor beschuldiging, zie bij denzelven MIERIS, 2, bladz. 17; en in die beteekenis komt het ook in dezelfde *inkomste* voor. Zoo was *barta, baeren* (dragen) in 't oude Friesch iemand geregteijk aanklagen; waarvan misschien *baarregt*, zie VAN WICHT, *Ostfr. Landr.*, L. 1. c. 122.

BEDROG. Het meervoud van dit woord komt voor in eene *Ordonnantie van de Grave H. de Nassau, als Heer*

van Breda, van dato 20 September 1531, op het koo-
pen van *losrenten* en *lijfrenten*, in welke men vindt:
»om te verhueden veel frauden ende *bedrogen* enz.»

BEGRIJPEN. In den lichamelijken zin, voor in zich
bevatten, vindt men in het Bredaasch afschrift der
blijde inkomste van Carel en Philips, als hertogen van
Brabant, bij mij berustende: »gelijk den walschen
»chartere off brieven daar aff gemaackt in hout, en
»*begrijpt.*» Het Latijnsche *comprehendere* en het Fran-
sche *comprendre* hebben insgelijks de tweederlei be-
teekenis van *continere* en van *intelligere*.

BEHIJNDERHEYT, voor hindernis, vindt men in den
brief van Godevaert Heer van Breda, bij VAN GHOOR,
beschrijving van Breda, bladz. 412.

BERRENDE, als zelfstandig naamwoord, voor *brand*,
lees ik in mijne *Keuren van Breda*. **KILIAAN** heeft het
woord niet en mij geheugt ook niet hetzelfde meer
gevonden te hebben; des te gemeener is het werk-
woord *bernen*.

BETAIRD, en *onbetaird*, lees ik in de *oude keuren der*
stud Breda, bij mij in handschrift berustende, onder
de rubriek van *kerken-graften*: »Item soo wie een
»kindt in der kercke graven wille dat *onbetairt* is die
»sel der kercken daarvoor bewysen twelf grooten
»jaars *payment* eeffelyk chyns en eerst *betairt* so
»salt hebben eenen serk en xij grooten 's jaars also
»x schell. is.»

Geene der door mij beproefde uitleggingen mij be-

vredigende, laat ik hier volgen de door mij ingewonene gedachten eens kunstvriands, meer met de gebruiken der Roomsche Kerk, dan ik, bekend. » *Beteird* » of *beteird* is voorzien van de Teirspijze of Heilige » spijze, *dapes sacrae*; dus kinderen, die, gelijk » men thans spreekt, hunne eerste *Heilige communie* » gedaan hadden. — Tegenwoordig noemt men de » Heilige Teirspijs, wat in 't Latijn *Viaticum, le St.* » *Viaticque*, heet (*de volle bediening*).»

BETHOON, in den regterlijken zin van te voorschijn brengen (productie) van bewijsstukken en bescheiden (munimenten), of ook van getuigen, komt voor in de *Keuren van breda*, bij mij in handschrift berustende, onder het opschrift *van den noodsinne en seggerschap*.

BEZAKEN. In het 13. artikel van den *gildenbrief der zout- en koorn-meters te Breda*, leest men: » Ende wie » zyn ogen die hy geworpen heeft *besaekt* of logent, » sal verbeuren vier stuivers.» *Bezaakt* beteekent hier *betwist*. In den regtstijl toch is *zake* eene twistzaak, een regtsgeding. In eenen anderen regtskundigen zin was *bezaken* voorheen beschuldigen; weshalvè ik het gevoelen niet kan bijvallen van hem, die in *Glossar. Teuton.*, p. 695, de *sachibarones* van *sagen* komen doet, daar het anderen beter van *sachen* afleiden; hoezeer *besagen* ook aanklagen en *besagter* aangeklaagde beteekene.

BLAEIJER komt voor in de *Manier van procederen te Breda*, bij mij in handschrift berustende, onder het artikel: *aangaende de opwinnige van onderpanden*

van renten van buitensjaars, en {zulks in de beteekenis van togtenaar of vruchtgebruiker; zie mijne *Proeve van Bredaasch Taal-eigen*, bl. 70 en 71. Het woord *blaeijer*, dat is *blader*, voor den persoon, die de *bladen*, dat is de vruchten of inkomsten, trekt, weet ik echter niet ergens, dan hier, te hebben aangetroffen.

BOETEN. In de *Ordonnantie van 1534 op de timmeringe der afgebrande huysen*, bij VAN GHOOR ook te vinden, leest men: »Uitdien dat het meestendeel »van de huysen die verbrandt syn met rietdack gedeckt en met houtwerk in de muuren (d'welck al »ligtelyk ontsteect, en den brandt boet)» *Boeten* het vier is bij KILIAAN *struere ignem, admovere titiones*. Zie wijders mijne *Fransche woorden uit de Noordsche talen afgeleid*, op het woord *boutefeu*.

BRAGOEN. In de *Reglementen van het weeshuis en armen-kinderhuis* der stad Breda wordt bevolen, dat de weeskinderen een *bragoenken* van de kleuren rood, wit en blaauw, zijnde die van het huis van Oranje-Nassau, op den arm zullen voeren.

Ik gis, dat het woord een bastaard woord is, gevormd van het oud-Fransche *bragonière*, zijnde eigenlijk eene verdedigende krijgstoerusting van den arm, hetzelfde als *brassard*. Misschien heeft in den aanvang dit *bragoenken* eene meerdere plaats beslagen dan tegenwoordig, zijnde het thans slechts een opnaaisel, uit de bovengemelde kleuren bestaande, op den schoudernaad. Zoude het ook eenige verwantschap hebben met het Bastaard Latijnsche *gunna*, het Eng. *gown*, het Fransche *gonnelle*, het Ital. *gonna* en

gonnella? Deze woorden zijn van Keltischen oorsprong, zijnde, volgens VARRO, bij de oude Galliërs *gaunacum*, van het Wallische *gwn*, welke taal veel overeenkomst met het Keltisch heeft.

BRANDEREEL. In de artikelen, *bedragen in den jare duysent vier hondert vyoe en dertig by den Heere en der Stad van Breda enz.* lees ik: »Item so wie men »bevint met *brandereel* over hem dragende vheurt tot »elcken male xxx pont." Wat een *brandereel* zij, kan men zien bij KILIAAN, die het omschrijft *actis, tragula; glans revocabilis; plumbum in glandis modum formatum, quod loro alligatum in hostem torquere et ad se retrahere solent antiqui, telum reciprocum; librillum*, alwaar men vergelijkte de aantekening van den Heer VAN HASSELT.

BUNDLIGH. In eene *Keur voor de Bakkers der stad Breda*, van aller heiligen avond in 't jaar 1471, leest men: »dat off bevint dat eenige backer *bundligh* »broodt biecke en in syn huys hadde om te vopen »het ware terwe of rogge, dat hij daaraan zoude ver- »beuren dat selve brood om Godswil gegeven te worden, gelijk van brood dat te ligt is geordonneert is »te geschien en daartoe eenen keur van thien schellingen swerte." Wat dit *bundligh* zij, verklaar ik niet te weten; dan, daar het Duitsche *Bunt*, volgens WACHTER, wel voornamesijk van kleuren gebruikt wordt, maar oorspronkelijk in het gemeen *varius* beteekent, is mij in de gedachten gekomen, of hier ook *buntig*, dat is gemengd, brood bedoeld worde, zeggende men te Breda nog veel *bontig*. Doch dit zij eene loutere gissing.

BIJSTER wordt in de *Ordonnantie op de weeskamer te Breda van 1535* gebezigd in de beteekenis van *onzinnig*, van zijne zinnen beroofd, in welke het thans niet meer gebruikt wordt, dan met bijvoeging van *zinnen*, b. v. *bijster van zinnen en zijne zinnen bijster*. Het woord komt in dezelfde *Ordonnantie* ook op zich zelf staande voor, als van goederen ontbloomt, hoedanig het ook gevonden wordt in de aantekening van den Heer VAN HASSELT op KILIAAN, voce *Bijster, Bij-stier*.

C.

CAUSY-GELDEN vind ik in de *hergebragte Costumen van de stads-accijnsen te Breda*. Het is straatgeld, te Breda onder den naam van *cassye-geld* nog niet geheel in onbruik. In het Engelsch is een straatweg *causey*, zamengetrokken uit *causeway*. Zie wijders mijne *proeve van Bredaasch Taal-eigen*, op *Kasye*.

COOPSLAGHEN, voor koopmanschap drijven, is een verouderd woord. Zie KILIAAN, en aldaar VAN HASSELT. Het komt voor in het afschrift voor de stad Breda der *Blijde inkomste van Carel en Philips, als Hertogen van Brabant*, alwaar men leest: „Sullen mogen — „*coopslaghen* en heur goederen brengen ter mercten „en venten daar het hen best zal gelieven.”

CRIJTEN, bij KILIAAN *kreijten*, is door hem overgezet *provocare, irritare, exasperare*, en komt in dien zin

voor in de *Blijde inkomste van Brabant van Carel en Philips*, voor de stad Breda, alwaar men leest: „off ook iemant binnen onsen voors^e lande geseten die sake overgave iemanden anders om synen wederman buytens lants te cryten off te moyen enz.”

DACHVAREND WERCKEN. In de *Ordonnantie op het timmeren der verbrande huysen in 1534 te Breda*, wordt gevonden, „dat twee of drie goede mannen het metsen en timmeren verstaende besien sullen, of die metsers of timmerluyden *dachvoarend wercken*,” hetwelk aldaar wordt uitgelegd door *getrouwelijk wercken*. Het zal eigenlijk zijn: *behoorlijk met hun dag-werk voortvoaren*.

DERVEN wordt op eene min of meer zonderlinge wijze voor *behoeven* gebruikt in een stuk bij van GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 469, alwaar aan eenige dorpen de vrijheid vergund wordt, om voor eigen gebruik hier te brouwen, *sonder enighen acchyse daar af te derven geven der stad van Breda*.

Op gelijke wijze wordt het gebezigd in de *Blijde inkomst van Graaf Hendrik van Nassau*, bij van GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 480: „Item ten sestien, oft ymandt voortlaen overlast worde met affdragende woorden, ende denselven sloech met vuysten sonder bloet laten, dat men 't zelve nijet en sal

„*derven* vreden.” Dat is behoeven te zoenen, het zij bij de magen, het zij bij den Heer. *Derven* is eigenlijk het in de wandeling gebruikelijke *hoeven* voor *behoeven*, 'twelk voorheen ook door *bederven* werd uitgedrukt.

DOORSLAGER wordt in de *Ordonnantie van de weeskamer der stad Breda*, bij mij in handschrift berustende, gebezigd van de verkwisters, doorbrengers, (*prodigi*) die onder curatelen behooren gesteld te worden. Nog heden ten dage noemt men in de volkstaal eenen doorbrenger een *doorslag*. Bij KILIAAN is *deurslaan* overgezet *prodigere*, *abligurire*, en in het *Hunsingoer-Landregt*, 3^e B. art. 22, worden onder de toezigt behoevende personen opgenoemd *toebren- gers*, dat is *doorbrengers*; en in art. 31 wordt aldaar gesproken van *onnuttelyck toebren- gen*.

DRAGEN. In de *Blijde inkomst van Carel en Philips als Hertogen van Brabant*, lees ik in het Bredaasch afschrift: „Item dat wy niet en sullen gedoogen dat „niemandt van onsen voorse lande den anderen buy- „tens lants sal mogen arresteren, commeren noch „dragen.” Dit *dragen* zal hier beteekenen geregte- lijk aanklagen, even als *barta*, *baeren*, waarvan zie op *bedragen*.

DRAPPENIER. In de additie van 1537 op den *Gilden- brief der lakenkoopers en droogscheeders te Breda*, leest men aan het hoofd van *Drappenieters*, *Uitsnij- ders*, *Droogscheeders*, *Verwers*, *Wevers* en *Volders*. *Drappenieters* zijn lakenwevers. *Drapier* en *drapenier*

worden bij KILIAAN overgezet *lanarius, lanifex, lanificus*. Het eerste is te Dordrecht nog overig in den naam van *Drappierskade*, thans ook *Wollenwevers haven* geheeten. *Uitsnijders* zijn de lakenkoopers, te Dordrecht *wantsnijders*, van welke het lakenkoopers-gild aldaar den naam van het *wantsnijders-gild* heeft, hoezeer *want* een algemeen woord zij, ook van andere stoffen gebruikelijk, even als laken; getuige het woord *linnen-laken*.

E.

ELSWAAR. In het afschrift voor de stad Breda, der *Blijde inkomste van Brabant van Carel en Philips* lees ik: »en dat een jegelyk van de Prelaten, Baenroetsen, Edelen, Steden, ende vryheden onsen voorselande van Brabant en van Overmase voor ons of *elswaar* daar dat behoort te samen of besonderlyk *heuren last sullen mogen seggen enz.*» Dit *elswaar* is volmaakt het Engelsche *elsewhere*. Het komt van het oude *el*, ook wel *al*, gelijk blijkt daaruit, dat HOUWAERT altijd *allende* spelt voor *ellende*; gelijk ook NUMAN *allende* heeft, *strijt des gemoets*, fol. 54, *b*, en 55, *b*; en, het welk nader het behandelde *elswaar* betreft, bij ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, *beschryf. van den Briel*, 1. D. bl. 272, *alwaar* gevonden wordt voor *elders*, welk *elders* ik niet behoef aan te merken, dat van *el* komt.

ERNSTIGHEID heb ik in oude Bredasche stukken gevonden voor naarstigheid, vlijt. Bij KILIAAN is het ook *sedulitas*. Bij onze ouden meen ik meer dan eens *ernstig* voor *naarstig* gevonden te hebben.

G.

GEAGT. In de *Ordonnantie van de Brouweren in der stad Breda*, leest men: »Item 't voorgem. getouwe van vier en twintig volle vaten sal houden achttien stukken over de vloten gevult, die *geagt* syn voor »XX 37 duijm stuccke om daar af te leveren de xxiiij volle vaten.

Even als men eertijds, in sommige beteekenissen, *achten* en *echten* schreef, zoo schijnt hier *geacht geacht* te beteekenen; tegenwoordig zouden wij zeggen *geëikt*.

GEBEYDEN, of *gebeiden*, voor beiden, verbeiden, vindt men in de *Keuren van Breda*, bij mij in handschrift berustende, onder het artikel *van des Pastoors Rechten*: »maar komt een gedege lyk na hooge misse so »salt *gebeyden* tot des anderen daags." *gedege lyk* is hier zoo veel als degelijk, dat is volwassen, lijk, in onderscheiding van een kinderlijk.

GEBREK, voor ongemak, ongerief, vindt men in de *Ordonnantie op het timmeren der afgebrande huizen te Breda van 1534*, bij VAN GHOOR, *beschrijving van*

Breda, ook te vinden, alwaar verboden wordt: »de
 »oiststallen der hoefsmits niet verder met derzelver
 »uittersten mogen setten dan hun luiden bij den
 »Schouth en Borgemeesteren is geconsenteerd opdat
 »die straet, noch ook de gebueren daar by geen gebreck
 »en hebben." Zie omtrent deze beteekenis van *gebrek*
 wijlen den Heer VAN HASSELT op dit woord bij KILIAAN.

GEDURIG, voor duurzaam, vindt men in de *Ordonnan-
 tie op het weeshuis der stad Breda*, bij VAN GHOOR,
beschrijving van Breda, art. 19, bl. 115. KILIAAN
 heeft het ook in de beteekenis van *durabilis*, *durans*,
consistens. Op de aangehaalde plaats bij VAN GHOOR
 wordt het van laken gebruikt.

GELTE. In de *Keuren van Breda*, bij mij in handschrift
 berustende, vind ik gewag gemaakt van eene *gelte*
wijns. Dit woord *ghelte* was eene zekere maat, voor-
 namelijk van wijn gebruikelijk, wordende bij KILIAAN
 overgezet door *alveus*, *orca*, *trulla*, en vervolgens
 door *poculum maius*, *cantharus*, *vulgo ghelta*; op
 de eerste van welke plaatsen zie den Heer VAN HASSELT,
 alsmede DU CANGE, op *gelta*.

GENADEN. In het Bredaasch afschrift der *blijde in-
 komst van Carel en Philips, als Hertogen van Bra-
 band*, wordt gesproken van eenen voorgaanden *Philips*
dien Godt genade, dat is *genade bewyse*, of *begena-
 dige*, gelijk men thans veel hoort, doch hetwelk ik voor
 een germanismus houde.

GERINGE. *So geringe*, voor zoo ras, leest men in den

brief van Graaff Johan, waarmede hij de poorteren van Breda vrijstelt van gruitgeld. Verscheidene oude woorden van die beteekenis herinner ik mij opgetekend gevonden te hebben bij CLIGNETT, *Bijdragen tot de oude Nederd. Letterkunde*.

GESINDE, voor hofhouding, vind ik in de *hergebragte costumen van de accijnsen der stad Breda*, alwaar men leest: »van alle daccysen en ommegelden zal die »Heere van den Landen en syn gesinde dat dagelyks »en syn broot es binnen syue hove vry syn." Zie over dit *gesinde* eene aantekening van mij in het *Taalkundig Magazijn* van den Heer DE JAGER, I. D. bl. 296.

GESMEDEN. In het 24. art. van den *gildenbrief der zilversmeden te Breda*, wordt den gildenbroederen verboden eenig koperwerk te vergulden of te verzilveren dan *kerkwerk off Ridders gesmede*. Dit *gesmede* is het Duitsche *Geschmeide*, bij KILIAAN *ghesmyde*, en door hem overgezet *monilia, ornamenta, bullae caelaturae ex auro vel argento*.

GESTAAN. *Met iets gestaan*, voor met iets mogen volstaan, komt menigmaal voor in oude keuren en andere stukken, betreffende de stad Breda. *Gestaan*, voor *volstaan*, vind ik ook in mijn afschrift der *Ordonnantie van Graaff Hendrik van Nassau* van 27 December 1509, nopens het loon der Roeidragers: »Indien men »meer goeden doet besetten dan de onderpanden als »men van buyten 's jaars mede beseth, soo sal men »dobbelt boete geven anders sal men *gestaan* met een »boete." In denzelfden zin vindt men *gestaan* in den

nieuwen gildenbrief van 1646 der kleérmakers van Breda, art. 5. Bij KILIAAN heeft gestaan onder anderen de beteekenis van *satisfacere*. In denzelfden zin van volstaan heb ik ook elders, in de *Keuren van Breda*, verstaan gevonden.

H.

HACHTE. In de *Instelling der aalmoessenie van Breda door Graaff Hendrik van Nassau* in 1536 leest men: »Item indien eenige armen van buyten luyden verschynt, synde sonder oorlof weder gecomen, sal men die stellen in *hachten*,” dat is: in hechtenis. Bij KILIAAN is *hachte* overgezet door *apprehensio, comprehensio, vincula, retinaculum, nexus, captivitas, carcer*. Hij heeft daarvan het werkwoord *hachten* voor gevangen nemen. Daar de CH en F veel bij de ouden en ook nog bij ons in vele woorden verwisseld worden, heeft hij ook *haft* en *haften*. Niets gemeener dan het Deutsche *verhaft*.

GEHACKELDE STAVE, want aldus meen ik, dat moete gelezen worden in de in afschrift onder mij berustende *Keuren der stad Breda*, in plaats van *slave*; luidende de plaats aldus: »Item so wie den anderen slaat met eenen *gehackelden slave* enz.” De *staven* waren een zeker wapentuig van dien tijd, gelijk te zien is in de breedere aantekeningen van HUYDECOPER, op M. STROKE, III. bl. 81 en volgg. Hij legt het aldaar

uit door knodsen. Daar in de middeleeuwen voor het uitvinden van het buskruid ook met knodsen gevochten werd, welke aan het bovineinde ijzer hadden, gis ik, dat door *gehackelde staven* zoodanige knodsen moeten verstaan worden, wier ijzers met inhakkingen voorzien waren, even als b. v. thans nog de zoogenaamde *gehackelde bouten*.

HALLINGH. In den *koopbrief*, bij welchen JOHAN Hertogh van Lutsenborgh, van Braband en van Limborgh aan JAN VAN POLANEN, Heer van de Leck verkoopt de Heerlijcheid en het Land van Breda, wordt gewaagd van *dryen veertigh duysent gulden hallinghen*. In eene handschriftelijke aantekening vind ik, dat zoodanige *gulden hallingh* vervolgens waardig was f1. 7. 0. Bij KILIAAN is *Hallinck Parisis* eene *myte*, welke eene der geringste munten is, en dus niet de *hallinck* of *gulden hallinck*, van welchen de Heer VAN HASSELT in zijne aantekening melding maakt. Een gulden *haling* zal dus waarschijnlijk een gouden stukje zijn van de grootte als een gewoone *haling*.

HEERLIJK. In de additie op den *gildenbrief der kleedermakers* te Breda van 13 Maart 1651, wordt de knecht van het gild gemagtigd » om de gebrekigen of » onwilligen om hunne quote te betalen, daartoe bij » afpandinge van haare goederen *heerlijk* en paratelijk » te executeeren, » alwaar *heerlijk* beteekent in den naam van den Heer. In den *gildenbrief der schippers* van 't jaar 1592 vindt men, art. 9, *heertijke* of *parate executie*.

HOED. Dat *hoed* voorheen niet alleen van kolen, maar

ook van rogge, haver, boonen, erwten, gerst en diergelijke gebruikt werd, blijkt uit de *Keuren en costumen van Breda*, bij mij in handschrift berustende. Ook wordt het bij KILIAAN als eene maat van drooge waren in het algemeen opgegeven.

HOEFSLAGER, voor *hoefsmid*, vind ik in de *Ordonnantie op het timmeren der afgebrande huizen te Breda* van 1534, bij VAN GHOOR ook te vinden: »Item »dat geen *hoeffslagers* heure oiststallen niet voordere »buyten hare huysen ter strate waert en metten alder- »uytersten van de stallen en sullen mogen setten dan »hen luyden by den Schouthet ende Borgemeesteren »geconsenteert en sal syn." Het is bekend, dat *smid* van *smijten* komt, en dit laatste eertijds ook de beteekenis van *slaan* had, weshalve *hoefslager* en *hoefsmid* eensbeteekenende woorden zijn.

HOOFTSTAL wordt in de *ordonnantie op het weeshuis der stad Breda*, art. 12, bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 113, en art. 28, bl. 117, gebruikt voor het bastaard woord *kapitaal*. MEIJER, in zijne *bastaard woorden*, legt *kapitaal* uit door *hoofdsom*, *hoofdzaak*, *hoofdschuld*, *hoofdpenningen*, maar *hoofdstal* heeft hij niet, noch ook *hoofdstaat*, 'twelk in dezelfde beteekenis gevonden wordt in 't *Reglement op het arme kinderen huis te Breda*.

HUIZEN EN HOVEN. Dit wordt doorgaans onzijdig gebezigd; dan, als bedrijvend, leest men het in de *keuren van Breda*, bij mij in handschrift berustende, onder het *artikel van Breucken*: »Item alle die gene

»die alsulcken misdadigen huysden, off hoofden, hulpe of bystand doen verbeuren sullen enz.» alwaar huizen en hoven klaarblijkelijk herbergen, schuilplaats verleenen, beteekent.

HUTSELEN, voor dobbelen, door de dobbelsteenen in eenen koker te hutselen en uit denzelve te werpen, vindt men in art. 17 van den *gilden-brief voor de schippers der stad Breda*. Eene diergelijke vermelding van eenen koker bij het om werk dobbelen, schoon niet juist dezelfde, heb ik ook elders ontmoet, in een Bredaasch stuk. De verklaring door den Heer VAN HASSELT op KILIAAN aan het woord *hutselen*, in de beteekenis van dobbelen, gegeven, komt mij vrij onwaarschijnlijk voor.

HUYSRAAT, CAMERAAT. Deze twee woorden komen voor in de *statuten* enz. overgedragen, opgemaakt en gesloten bij Johan Grave tot Nassau, Heer tot Breda, den 23. Augustus 1455, onder mij in handschrift berustende: »Item dat men door openbaar overspel verstaan sal en houden als twe personen man ende wyff samen huysraat off cameraat openbaarlyk houden enz.»

Dit raat beteekende oudtijds niet alleen *contubernium*, maar ook eene *conjunctio viri et foeminae*, zie WACHTER op *Raten*. Dus zal huysraat en cameraat beteekenen eene ontuchtige zamenwoning in een huis of op eene kamer.

I.

INHALEN. In eene *ordonnantie van Graaff Hendrik van Nassau* van den 27. December 1509, bij mij in afschrift berustende, luidt het eerste artikel: »In den
 »eersten van iemande *in* te *halen* of in te gebieden
 »die geseten is off woont onder de parochie van Roo-
 »sendaal ende onder de roey van Breda behoort den
 »roeydrager voor syn salaris off loon iijj schell." Dat
inhalen hier dagvaarden beteekent, schijnt daaruit te
 blijken, dat, na het bepalen van het loon des roei-
 dragers, naarmate der afstanden van de verschillende
 plaatsen, op het eind volgt: »Item als een poorter
 »van Breda treckt wonen op een dorp die sal men
 »'t eynden 's jaars *in* mogen *halen*, maar woont hy
 »onder der heyden soo moet hy in der stad wysen
 »een plaats daar men hem de wete doen moge van
 »alle rechten."

K.

KELE. In het 4. art. van den *gilden-brief voor de met-
 selaars te Breda*, leest men: »Die voortaan hen sul-
 »len begeeren uyt te geven, voor Mrs Schaliedekker
 »sullen voor hare proeve gehouden syn, loffelyk te
 »dekken een huysvinsten, ten anderen ook een *kele*

„te dekken.” *Kele* denk ik hier te beteekenen een luifel, of soort van afdak, ter bescherming tegen de zon, dewijl het Latijnsche *supparus* ook voor een zeil ter afwering van de zon gebruikt wordt. Door dit woord toch vertaalt KILIAAN ons *kele* of *kedel*.

KLAAR. *In het claer stellen*, voor in het net schrijven, vindt men onder *de manier van procederen te Breda*, uit de *costumen* opgemaakt, in dato 27 Julii 1547, alwaar men in het vervolg ook leest *in het net*. Over deze beteekenis van *klaar*, zie mijne *proeve van Bre-daasch Taaleigen*, bl. 296.

KLAARLIJK. Bij de *overeenkomst tusschen den Hertog van Brabant en de Jonkvrouwen Marie en Margriet van LIEDEKERCKE*, bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 450, vergunt gemelde Hertog aan die Jonkvrouwen te hebben en te gebruiken de eene helft *claerlijk* van hetgeen haar vader genoten heeft. Dit beteekent, gelijk men tegenwoordig zoude zeggen, de zuivere helft genieten; *klaar* toch is zuiver.

KLEINSTEKERS worden in het hoofd van den *ambachtsbrief der schrijnwerkers voor de stad Breda*, in derzelve gilde begrepen. Zij zijn meer dan waarschijnlijk zulken, die klein beeldwerk vervaardigen. *Steken* toch heeft bij KILIAAN ook de beteekenis van *scalpere*, *insculpere*, *incidere*. Indien hier niet de *kleinstekers* van de *schrijnwerkers* onderscheiden werden, zoude men kunnen denken om het Fransche *menuisier*, komende van *menu*, klein; dan wij verstaan door dit woord de schrijnwerkers in 't alge-

meen, in onderscheiding van de *charpentiers* of grofwerkers. Echter maken de Franschen nog een onderscheid tusschen *menuisiers d'assemblage* en *menuisiers de marqueterie* of *menuisiers de placage* (beleggers of opleggers), welke laatste hier misschien door *kleinstekers*, in vergelijking met de *schrijnwerkers*, verstaan worden.

KOOPMANSCHAP. In eenen bijzonderen zin wordt dit woord gebezigd in het 8. art. van den *ambachtsbrief voor de vischkoopers der stad Breda* van 1591, wordende aldaar gezegd, dat zij, die de door hen aangebragte visch door de stad te koop wenschen te vervoeren, gehouden zullen zijn bevorens zes *koopmanschappen* van middelbare soorten van denselven vissche, in den mijne alhier te brengen, om afgeslagen te worden. Het spreekt van zelf, dat zes *koopmanschappen* datgene beteekent, wat men thans *zes koopen* zoude noemen.

KOVEL. In de *keuren van Breda*, onder mij in handschrift berustende, leest men, artikel *Fruyteniers*: »Item sullen de fruyteniers elk jaar eenen *kovel* moeten dragen gelijk andere ambagte: Item so wie zijaen »*kovele* niet en hadde nog des Pinxters niet mede en »ginge offeren gelijk gewoonlijk is die soude verbeuren eenen ouden schilt.»

Kovel of *keuvel*, bij KILIAAN overgezet *cucullus*, schijnt een onderscheidingsteeken der ambachten of gilden geweest te zijn; misschien op dezelfde wijze als nog, op de kaasmarkten in Noord-Holland, de veemen door hunne bijzondere hoeden onderscheiden

worden. Zie wijders over *kovel* of *keuvel* mijne aantekening op *kamalie-wand* in DE JÄGER'S *Taalkundig Magazijn*, 1. D. bl. 157, en A. DE ROOX, *Mengelstukjes*, bl. 9 en 10.

KUIT. In de *keuren van Breda*, onder mij in handschrift berustende, lees ik onder die voor de vleeschhouwers: »Item en zal niemant geenderhande vleesch »vercopen dan die ambagt houden met den vleesch- »houders, maar waart dat eenig poortere een *kuit* »cogte alleen, off met hem andere (tweeën) off met »hem derden, of met hem vierden tot haar selfs eten »dat moogen sy delen sonder misdoen." Het schijnt dat *kuit* hier beteekent *koot* en dat een *koot van een beest slagten* dezelfde spreekwijze is, welke men in Holland, en ook somtijds hier, noemt *een voet van een beest slagten*, dat is een vierde gedeelte van een beest.

KUSTBAAR en *onkustbaar* wordt in zekere *ordonnantie van den Hertogh van Brabant* van den 28 November 1418, bij mij in handschrift berustende, gebruikt van schoenen, die oogenschijnlijk goed mogen geacht worden, en van zulken, welke twijfelachtig of minder goed zijn, van welke laatste gezegd wordt, dat zij te Breda zullen mogen gecooirt worden voor men ze moge verkoopen. *Kustbaar* en *kuisbaar* is bij KILIAAN overgezet *purus, integer, probus*. *Kustbaartijk* vindt men ook in het *verdrag van Terheyden, over de capelle der laatstgemelde plaats*, bij VAN GROOR, *beschrijving van Breda*, bl. 466.

L.

LOGIEN, voor lootsen, vindt men in de *ordonnantie van den Baron van Breda op het timmeren der afgebrande huysen, van 1534*, alwaar men leest: »Ende » wort scherpelyk van wegen myns gen. heere geboden » dat alle de gene die naar lichtmisse naastcomende » eenige huysen, stallen, of *logien* timmeren enz." De *Loges* onzer voormalige Oost-Indische compagnie in verschillende landen van Indië, waren oorspronkelijk slechts pakhuizen, met woningen voor de pakhuismeesters voorzien, en werden toen *Logies*, en vervolgens *Loges* genoemd. De vergaderplaatsen der vrijmetselaars bestonden waarschijnlijk in den oorsprong uit houten getimmerten, eerst *Lootsen*, en naderhand *Logies*, *Loges*, genoemd. *Logie* is bij KILIAAN overgezet *tugurium, casa, stega*. Vergelijk BILDERDIJK'S *geslachtlijst*, op *Loots*.

LIJENTHEYT. In den *brief van Godevaert Heer van Breda*, te vinden bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 411, leest men in den beginne: » want » 't geene dat alleene der sterflycker memoriën gere- » commandeert wordt, mits *lijentheyt* des tyts lichtelyck » verstryct," alwaar *lijentheyt* beteekent voorbijgang, verloop des tijds. *Lijen* toch of *lijden* is voorbijgaan. KILIAAN zet dit *lijden* over door *labi, præterlabi, præterire, transire*. Hiervan gebruikt men, met een bastaard woord, 'twelk echter bijna zijn burgerregt verkregen heeft, *passeren*, voor het verlijden van Notariële of andere diergelijke stukken, dat evenwel ook

nog in gebruik is. Men zie over dit woord *lijden* de *Proeve van oudheid-, taal- en dichtkunde* door *Dulces ante omnia Musae*, 2. St. bl. 38. *Overlijden*, voor *voorbijgaan*, heeft VAN MAERLANT, *Sp. Hist.*, 1. D. bl. 92. In het vervolg van VOORN. brief leest men *voorlijden* voor *voorhij varen*.

LIJFKOOP. In de *costume van Breda aangaande nader-schap*, vind ik, dat hij, die eenig goed nadert, zal moeten betalen de onkosten, ter zake van den openbaren verkoop gevallen, als: *lijffcoop*, *godspennink* enz. *Lijfkoop* is hier de vertering, of het zoogenaamde gelag, bij gelegenheid van den openbaren verkoop gemaakt. Bij KILIAAN is het *epulum emptionis causa*, *emptio genialis*, *commessatio emptionis ergo*, *arrha epularis*. In het *klein glossarium* van LIPSIUS, *Epist.* 44, *cent.* 3, *ad Belgas*, is *lijfswaria* overgezet *cibaria*; *quasi lijfwaere*. *Lijf* zal hier waarschijnlijk dezelfde beteekenis hebben, als in *lijfstogt*, waarvan zie de Heeren YPEX EN ACKERSDIJK, *verouderde woorden van den Staten-Bijbel*. Nog is onder ons bij verkooping en *wijnkoop* in gebruik, het Fransche *pot de vin*, hoezeer dit laatste bij de Franschen thans doorgaans gebezigd wordt voor eene fooi, welke aan den bemiddelaar van eenen koop als makelarij wordt toegelegd.

M.

MAGGER leest men, in het 8. art. van den *gildenbrief der zout- en kooren-meters der stad Breda*, aldus luidende: »Soo wie in den tocht van sout is, sal

»altysd een van byden op den kant moeten blyven ,
 »ende diegeene die afgaet , sal synen *magger* daar van
 »moeten adverteren." Ik denk dit *magger* alhier te
 beteekenen *makker*: want het komt mij min gegrond
 voor hier te denken om *magger* in de beteekenis van
commutator mercium, gelijk KILIAAN hem beschrijft,
 zoo veel als *manger*, *mangelaar*.

MEDE-BLANDERS komen voor in den *brief van den*
jare 1447, bij welken de kuipers van andere gilden
 door de Regering der stad Breda gescheiden worden.
 Door dezen worden aldaar en op meer plaatsen ver-
 staan de mede-bereiders, aldus met een bastaard woord
 genaamd van het Fransche *blandir*, witmaken, zui-
 veren. Onze ouden hebben verscheidene zoodanige
 beroepsbenamingen van de Franschen overgenomen,
 en in den tegenwoordigen tijd nog zeer vele in ge-
 bruik; men denke slechts om *bankier*, *barbier* enz.
 Het werkwoord *mede-blanden* komt ook voor in den
gilden-brief der Cremers van 1447, art. 11.

MEERINGE. In het afschrift voor de stad Breda der
blijde inkomst van Carel en Philips, leest men: »Item
 »so wie *meeringe* off *palinge* begeert enz." *Meeringe*
 heeft bijna dezelfde beteekenis, als *palinge*, ten zij
 men door het laatste meer uitsluitend de afpaling der
 grenzen of landerijen moete verstaan. *Meerren*, *mer-*
ren, wordt bij KILIAAN vertaald *constituere limites*,
ponere metas. Het schijnt mij te komen van het Griek-
 sche μέγην, verdeelen, van hetwelk sommigen ook
mergen, *morgen*, eene uitgestrektheid lands van zes-
 honderd roeden, afleiden.

MEISERIE vindt men in den *brief van het cremers-gild van Breda* van den jare 1447. Ik gis het te zijn gebruikt van kleine houtwaren, in vergelijking van kisten, kasten en andere grove stukken, welke door de timmerlieden en schrijnwerkers vervaardigd worden, en een bastaard woord te zijn, van het Fransche *menuiserie* gevormd, 'twelk van *menu*, klein, komt.

METSELRIJ-SNIJDERS, d. i. metselarij-snijders. Dezelve worden in het hoofd van den *Ambachtsbrief der schrijnwerkers voor de stad Breda* begrepen in het schrijnwerkers-gilde. Ik versta door dezelve beeldhouwers in metselwerk; *snijden* toch is bij KILIAAN *sculpere, insculpere*, gelijk ook terzelfder plaatse van den gilden-brief de beeldhouwers (waarschijnlijk in hout) *beeldsnijders* genaamd worden. Dat onze voorvaders niet onervaren in die kunst waren is mij gebleken uit het plafond der groote zaal van het thans gesloopte huis de *Nobelaar* te Etten, in hetwelk de 12 daden van HERCULES in even zoo vele vakken verbeeld waren, welker figuren van aanzienlijke grootte, als ware het, aan de zoldering schenen te hangen, en van beneden te zien mij voorkwamen zeer glad en fijn bewerkt te zijn, zoodat dezelve het tegenwoordige stukadoorwerk niet schenen toe te geven.

MIDDEL. In een stuk ten voordeele van die van Breda en van Bergen door PHILIPS HERTOG VAN BRABAND gegeven, en te vinden bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 478, leest men: »Verseucken sonder middel aan ons ende onsen Raede in Brabant." Dit

zonder middel is wat men in onze dagen zoude zeggen zonder *intermediair*. Dezelfde spreekwijze komt in dit stuk nog eens voor.

MINCKEN, voor verminken, lees ik in de *keuren van Breda*, bij mij in handschrift berustende: »ende die »daar vonden wairte die sal de andere schadeloos »houden van allen vbeurten sonder (uitgezonderd) al- »leen van doodslag en van *mincken*." KILIAAN heeft het ook en zet het over *mutilare*, *admutilare*, *laedere*, *mancum reddere*. Het zelfstandig naamwoord *mincke* voor *mutilatio* wordt ook bij hem gevonden.

MOERDIJK. Bekend is het veer aan den *Moerdijk*, 'twelk thans een kerkdorp is, en van eenen *moerdijk* bij uitnemendheid dien naam bekomen heeft, daar voorheen alle de dijken, welke moerlanden omgaven, dien naam hadden, blijkens den *koopbrief daarmede Hertog Jan van Brabant verkocht heeft aan Heer Jan van Polanen Heer van der Lecke, de heerlijkheid en het Landt van Breda*, onder de regten waarvan opgeteld worden *moeren en moerdycken*.

MOETSEL. In de *Ordonnantie van Graaf Hendrick van Nassau op de Almoesseniers*, van 1536, vindt men: »Soó sal nochtans de weth elcken Regeerder »toevoegen sulcken loon als na den eysch van de *moet- »sel* en last; dat men uyt de Regeerders van den eer- »sten jaere verstaan sal daar toe wel behoorende, »gracelyk sal ordonneren." Dat *moetsel* hier beteekent moeite, lijdt geen twijfel. KILIAAN zet het over *molestia*, *defatigatio*, *negotium*, *difficultas*, doch hij spelt het *moetsel*.

MIJDE. In de *blijde inkomst van Karel en Philips, als Hertogen van Braband*, wordt, in het voor Breda bestemde exemplaar, van 'twelk ik een afschrift bezit, gevonden: »Item dat die van onsen rade en alle »andere onze Dienaren, Rechteren, Borgemeesteren, »Schepenen, Raadslieden, Mannen van Leenen, La- »then, en alle andere die maght hebben te manen off »te wysen, ende desgelyks die diensten off officien »houden, in onsen lande van Braband van wat officie, »dat sy niemant daar in uytsheden, beyde in de »steden, vryheden en dorpen sullen sweren doende »heuren eedt, dat sy geldt, goedt, gifte, *myde* nogh »egeenderhande goedt doen nemen en sullen hen »doen nogh laten gelooven, off nemen by hen selven »of by iemant anders enz." Van dit *mijde* zie VAN HASSELT op KILIAAN, bij het woord *miede, mieden, miete, mieten*, en vooral van WICHT, *Ost Frisisch Land-Recht*, bl. 10, 11, 12 en 13. Het beteekent, op vele bij denzelve aangehaalde plaatsen, eenvoudig geschenken, en op sommige andere ook beloften; doch, daar, in het bij ons onder handen zijnde artikel, ook van het *gelooven*, d. i. *beloven*, van giften gesproken wordt, zoude het mij niet bevreemden, dat het woord, hier althans, moete genomen worden voor het Hoogduitsche *Mieth*e, huur, als beteekende het de verhuring van zijne goede diensten.

Nog heet het in dit artikel: »voorts dat zij om »Borgemeesterschap, Schependommen, ende Raedschap, »goedt, geldt, gifte nogh *myde* eenigerhanden dienst »nogh goedt doen gegeven, gelooft nogh geboden en »hebben nogh doen gelooven, geven, nogh bieden »iemant van heurentwege, nogh daarom geboden »nogh doen bidden in eenigerhande manniere.

MIJNE. In het 8. art. van den *ambachtsbrief der vischkoopers van Breda*, wordt bevolen, dat alle zeevisch, welke, hetzij te water of te land, wordt aangevoerd, zal moeten gebragt worden in de *mijne* of afslagh. *Mijne* is hier klaarblijkelijk *mijning*. *Mijne* is bij KILIAAN »in venditione et auctione publica, *meum* »est dicere, sibi que rem auctam adsumere certo »pretio.»

N.

NAAKT. In de *Keuren van Breda*, bij mij in handschrift berustende, onder het artikel van *Finantien, Quade Koopmanschappen en van Lyfftochten*, staat *naakte penningen*, voor *baar geld*, 'twelk ook eigenlijk *naakt* beteekent; zie den Heer WEILAND, op *Baar*.

NACHT. Bekend is het, dat de oude Germanen, Bata-vieren en Galliërs den tijd bij nachten, niet bij dagen rekenden. Vele sporen daarvan zijn nog in de Middeleeuwen en daarna te vinden; maar mij staat niet voor een zoo laat voorbeeld gevonden te hebben als in het afschrift voor de stad Breda der *blijde inkomst van Carel en Philips als Hertogen van Braband*, alwaar gezegd wordt: »en off by onsen Schouthet ende »Wethouderen onser stad van Antwerpen ten tyde »synde die voors. mercte om eenige saken eenen »redelyken tydt verlenght worde van 14 *naghten* of

»daar onder so geloven (d. i. beloven) wy dieselve
 »mercten in den voors. verlengen alsoo vry te houden
 »en te doen houden enz." Het zal toch wel geene
 navolging zijn van het Engelsche *fortnight*, 'twelk
 nog in dagelijksch gebruik is.

NOODSIN. In het artikel der *Keuren van Breda*, in
 handschrift bij mij berustende, *van den nootsinne en
 seggerschap*, lees ik tot in twee afschriften toe *noot-
 sinne*, luidende de plaats als volgt: »Item also de
 »luyden tot her toe nugteren monts heurlyk *nootsin*
 »hebben moeten thoonen ende heure goeden ontsitten
 »(ontzetten)." *Noodsin* voor nood, noodzakelijkheid,
 nooddwang, levert hier eenen beteren zin op, dan
noodsume, d. i. noodzakelijk verzuim, 'twelk anders
 ook zeer goed zoude te pas komen, en voorkomt in
 dien zin in eene interpretatie op den *gilden-brief der
 kuipers* van 15 Augustus 1661. *Sumen* toch en *sui-
 men* was eertijds zeer gebruikelijk voor verzuimen;
 dan, gelijk ik zeide, *noodsin* schijnt hier beter te
 voegen. Over *seggerschap* zie zegger. *Nugteren monts*,
 hoedanig in dit artikel voorkomt, dat de ontzetting
 moest geschieden, komt mij voor te beteekenen: des
 anderen daags voor noens, daar nu de tijd van drie
 dagen tot dezelve verleend wordt bij dit artikel.

NOOTELICKHEYT. *Nootelikheden*, voor noodwendige
 beschikkingen, vindt men in de *Ordonnantie op het
 weeshuis der stad Breda*, in art. 11, bij VAN GHOOR,
Beschrijving van Breda, bl. 113. *Notelik* was bij de
 ouden noodig, noodzakelijk. Zie onder anderen *Be-
 schrijving van den Briel*, 2. D. bl. 169; PHIL. NUMAN,

Strijt des Gemoets, en anderen van dien tijd gebruikten het veel. *Noodlik* heeft SPIEGHEL, *Hertsp.* 3. B. v. 465, en elders, ook meen ik *notelik*. Zelfs vindt men het nog in eenen brief van Prins MAURITS aan den Leidschen Burgem. VAN DER WERFF, in de *verhandel. van de maatschappij der Nederl. Letterkunde*, 2. D. 1. St. bl. 161; en bij CONSTANTIJN HUIJGENS. *Noodigen*, voor noodzaken, vindt men ook in het Nederlandsch, zelfs nog in het begin der 17. eeuw, hetwelk men dus niet voor een Germanismus te houden hebbe.

Benoodigen, voor noodzaken, heeft HOOFD, *Ned. Hist.*, 6. B. bl. 254.

O.

OFFERTORIE. In het artikel der *oude Keuren van Breda, van des Pastoors rechten*, wordt gezegd: »Desge-
»lijks is de bruyt schuldigh eenen silveren penn. den
»parochiaan als hy heur sint Jans Evangelie op 'thoot
»leest en ter rechter *offertorie* en der misse soo is sy
»schuldigh te offeren wat haar gelieft." *Offertorie* is een kelk, ter regter zijde van het altaar, waarin geofferd wordt; zie DU CANGE, in *Offertorium*.

OGIVEN. In het 10e art. van den *Gilden-brief der Schrijnwerkers te Breda*, wordt aan dezelve tot eene proef onder anderen opgelegd het maken van een *tresoor beleet met ogmen*. Wat door *ogmen* verstaan

worde, is mij duister, ten ware het moete genomen worden voor *ogiven*, voor hetwelk bij mistasting geschreven zij *ogmen*. De Franschen hebben dit *ogive* nog behouden, gelijk mede de Italianen in hun *ogivo*. Zie den Heer BILDERDIJK, in deszelfs *Geslachtlijst*, 2. dl. 289, in *oiief*. Het woord is met eenige verandering van uitspraak nog onder onze schrijnwerkers in gebruik. Eene verbastering van *Oiief* meent de Heer BILDERDIJK ook te vinden in der timmerlieden kunstwoord *duiveljager* voor *oiiefjager*. Het gevoelen van den Heer BILDERDIJK, omtrent den oorsprong van dit woord, wordt volkomen bevestigd door den Heer ROQUEFORT, in zijn *Dictionn. Etymologique*, t. 2. p. 144.

ONDERSPREKEN voor verdragen, overeenkomen, heeft een afschrift der *keuren van Breda*, bij mij berustende, *roerende de tolle*. In denzelfden zin heeft het ook KILIAAN, het onder anderen overzettende door *pacisci, stipulari*.

ONTERVEN komt in den Brief van *Godevaert Heer van Breda*, bij VAN GHOOR, *Beschrijving van Breda*, blz. 412, voor, in beteekenis van ontzetten, van zijne bediening ontzetten; in welken zin het met een bastaard woord in het vervolg heet *abjudiceren*, zettende KILIAAN *onterven* mede over door *abjudicare*.

ONTKOMMEREN. In de kopij der *Blyde inkomst van Carel en Philips*, voor zoo veel Breda betreft, welke onder mij berust, wordt dit woord in eenen algemeen zinnigen zin gebruikt bij het volgende artikel: •Item

» dat wij goede mannen van onsen Brabantschen Rade
 » setten sullen om een raatcamer van onsent wegen
 » te houden, dewelcke volcomen macht hebben sullen
 » eenen iegelijck te *ontcommeren* van onsen wegen.”
 Anders wordt doorgaans door dit woord aangeduid
 het ontslaan uit een arrest, uit een verband, het be-
 vrijden van chijnsen, thynsen, servituten en diergelij-
 ken. *Ontkommeren* is bij KILIAAN overgezet *expedire*,
 en in de aantekening van den Heer VAN HASSELT
 beteekent het *liberare*. Zie wijders mijn *Bredaasch*
Taaleigen, op *kommer*.

ONTWEYDEN. In de *blijde inkomst van Hendrik Graaf*
van Nassau te Breda, bij VAN GHOOR, *beschrijving van*
Breda, blz. 480, leest men art. 4: » Item ten vierden,
 » willen en consenteren wij, dat nyemandt eenen an-
 » deren zijn goet en sal *ontweyden*, ende dat diegene
 » die den anderen zijn goet *ontweyft* hadde ende also
 » schade dede, gehouden sal zijn 't zelve bij sijnder
 » eedt alsulcken schade te grooten ende te weerderen.”
 Zoude dit *ontweyden* ook zijn *onttwey*, *onttwee*, aan
 stukken maken, beschadigen, het Duitsche *entzweijen*,
 in den zin van in stukken breken? Eenen anderen
 zin weet ik aan dit *ontweyden* niet te geven.

ONVERSTAND, voor misverstand, oneenigheid, vindt
 men in het hoofd van den *brief der Regering van*
Breda van den 3. Msart 1561, bij welken de Metse-
 laars-, Timmerlieden- en Kuipers-gilden, welke te
 voren vereenigd waren, gescheiden worden.

OPLOOP. Iemand *oploop* doen komt voor in art. 15

van den *Ambachtsbrief der Mandemakers te Breda*.
Het zal aldaar beteekenen: iemand aanvallen.

OPSPREECK, voor tegenspraak, komt voor in zeker stuk van den jare 1418, behelzende *eene raminge en bemiddelinge tusschen de stad van Breda en de dorpen Alphen, Gilse en Baarle*, waarvan een afschrift onder mij berust.

OPZETTEN. In de *Keuren van Breda*, bij mij in handschrift berustende, vind ik onder de artikelen, *bedragen in het jaar onzes Heeren duysent vier hondert vijfve en dertig bij den Heere, en bijder stad ende oock bij den mannen ons lieffs genedige jonker van den Lande van Breda*: »Item soo wie met opsetter lage »sijnen vijand wagte enz.»

Dat *opsetter lage* hier is *opgezetten lage*, dat is, gelijk wij thans spreken, met geleider lage, ziet een ieder; dan, hetwelk ik hier wilde aanmerken, is, dat het werkwoord *opzetten* eertijds ook genomen werd in de beteekenis van opzettelijk iets te doen of voor te nemen. Bij KILIAAN is het in dezen zin uitgelegd door *veurnemen*, en vertaald *proponere; statuere in animo, decernere vel destinare animo*.

OUDE, voor ouderdom, komt tweemaal voor in een artikel der *Keuren van Breda*, bij mij in handschrift, zijnde *van Finantien, quade coopmanschappen en van lijfftochten*; zie wijders mijne *Proeve van Bredaasch Taaleigen*, op Ouder.

OVERDAAD. Iemand overdaad doen leest men in het

15. art. van den *Ambachtsbrief der Mandemakers van Breda*. Het zal aldaar beteekenen: geweld aandoen. Dit *overdaad* beteekende eertijds alle wandaad, en wordt door KILIAAN vertolkt *malefactum, scelus, injuria, vis*; en door MEYER, in zijne *Verouderde woorden*, door *oveldaad, euveldaad, misdaad*. Deze uitlegging van MEYER doet mij vermoeden, dat hij het woord doet zamengesteld zijn uit *over*; voor *ovel*, (euvel) en *daad*, terwijl het mij voorkomt eerder eene ondeugende daad te beteekenen, even als in *overspel, overheerschen, overweldigen* en diergelijke.

OVEREENSpannen, voor zamenspannen, leest men in den *Gildenbrief der Schippers der stad Breda*, van 1592, art. 13, alwaar het echter niet in den ergsten zin genomen wordt, maar beteekent: »compagnie-»schap maken in winst en verlies,» gelijk het in het vervolg des artikels wordt uitgelegd.

OVERLADEN, voor overlast aandoen, vindt men in de *Keuren van Breda*, bij mij in handschrift berustende, onder de rubriek *van Breucken*: »In den eersten so »wie in eens anders huys comt om die te slaan en te »misdoen bij nagte off by avond na sonneschijn en »die deuren gemeenlijk gesloten sijn, dat die verbeu- »ren sal sijn lijff en goet, alwaart ook so dat hijs niet »en quetste, en die gene die also in sijn huys *overla- »den* wordt, sal diegene als *overladen* mogen slaan »uyt den huys.»

OVERTOONEN, voor met getuigen overreden, vindt men in den *Gildenbrief voor de Kleedermakers der stad*

Breda, van den jare 1592. *Overtoonen* is bij KILIAAN overgezet *convincere testibus*, *arguere testibus*, *convincere argumentis*, in welken laatsten zin het in den gemelden brief ook zoude kunnen genomen worden, hoezeer de twee eerst door KILIAAN gegevene uitleggingen de ware zijn; onder de beteekenissen toch van *toonē* is ook die van *testari*, *testificari*, en is dus *overtoonen* eigenlijk hetzelfde als *overtuigen*.

P.

PENNEWEERDE. In de *Statuten* enz., overgedragen, gemaakt en gesloten bij *Johan Grave tot Nassau Heer tot Breda*, den 23. Augustus 1455, onder mij in handschrift berustende, leest men: »Sij en sullen ook binnen de voors^e stad of lande egeen coopmanschap of voorwaarde mogen doen die tot heuren profijt off voordeele van weerde sullen sijn, off daar aff men regt soude mogen doen, uytgenomen alleen van eten en drincken in klijne *penneweerde* en van clederen en schoenen enz.» Hetzelfde woord komt voor in de *Nieuwe Chronijcke van Brabant*, bij J. MOLLYNS, fol. 62, art. 19: »Item selen insgelijcx alle andere scepē met goede oft *penneweerde* gheladen bovē twee last swaer, bovē tvoerschreven onrecht ende gheleyde gheven ende betalen te Bruessel de tolle drij groote tournoyse.» In het vorige art. 18 wordt ook *penneweerde* gevonden.

Penneweerde is zoo veel als *nenninawaarde*, zeggen-

de KILIAAN, bij *pennewaere*, dat men beter zoude zeggen *penningwaere*. Vergelijk HUYDECOPER, op MELIS STROKE, 3. B. vs. 560. In het Engelsch is het nog, gelijk bekend is, *penny*.

POORT. Dat *poort* oudtijds eene stad beteekend heeft, is te bekend, dan dat ik zulks met aanhalingen zoude slaven. Hiervan werden de burgers, die het burgerregt, het zij door geboorte, het zij op andere wijze, verkregen hadden, *poorters* genaamd, hoezeer dezelve op sommige plaatsen van *burgers* onderscheiden werden. Dan hetgeen ik hier wilde aanvoeren is, dat, in de oude *Keuren van Breda*, *poort* meermalen voor het *poorterregt* genomen wordt, b. v.: »Item so wat wijve die quaadsprake tot wijve off »manne, die sal steendragen off een jaere die *poorte* »vbeurt sij." Hoezeer *poort* hier ook het regt van inwoning zoude kunnen beteekenen, daar ik ook op *verbeurte van de stad* elders in dezelfde keuren gevonden heb. Bij VAN MIERIS, *Gr. Charterb.*, 2. D. p. 221, 223 en 646, schijnt *stad* iets meer te beteekenen, dan *poort*.

PIJCKE, voor *Piek*, vindt men in eene *Keure* van 1246, onder het artikel van *quetsueren*: »Item soo wie in »evelen wille eenen anderen een *pycke* sint (zendt), »die eenen aanlegger is verbeurt vijf L."

PIJNEN, voor arbeiden, komt voor in de *Keuren van Breda*, van welke ik een handschrift bezit, in het volgende artikel: »Item so wat man daaglijks *pijnt* op »ter werff om zyn loon, die zal ten brande comen

arbijden, enz." *Pijner, Pijnder*, beteekende oudtijds *arbeidsman*. Zie *Aanteekeningen op VAN MAERLANT, Spieg. Hist.* 3. D. blz. 17 en volgg. Even zoo zeggen de Franschen nog *homme de peine* en *cheval de peine*. Misschien behoort hiertoe *het land pinen*, of *pijnen*, 'twelk voorkomt bij VAN MAERLANT, *Spieg. Hist.*, 1. P. 1. B. 21. K. 60. Vs., en *ibid.* 34 K. 34. Vs. *Pijn* en *arbeid* worden beiden, even als het Fransche *peine* en het Latijnsche *labor*, in eenen zedelijken zin, voor verdriet gebruikt.

Q.

QUICKEN. In 'de oude taal beteekende kwik een dier, en in die beteekenis komt het voor in de bij mij berustende MSS. *Keuren van Breda* ten opzichte van de beesten, welke de vleeschhouters slaan. KILIAAN geeft *quick* in deze beteekenis reeds als verouderd op, en zet het over *animal, pecus animans: et armentum, grex*; en MEYER, in zijne *Verouderde woorden*, legt *quik* uit door *dier, levendig dier, vee, beesten*. Deze uitlegging van KILIAAN en MEYER schijnt aan te duiden, dat even als *animal* van *anima*, *quik* van *quik*, levendig, komt. Ook wordt *quick* in de uitlegging der *Friesche Wetten*, blz. 246, door *levende have* verklaard, alwaar ook gezegd wordt, dat het in die beteekenis tot aan het midden der 16. eeuw gebruikelijk was.

R.

ROEDE, voor regtsgebied, viadt men in de *manier van procederen te Breda*, bij mij in handschrift berustende, alwaar men leest: »Item is nog een mannier van »procederen en instantie te doen in Breda van con- »tracten, coopmanschappen, en geloften, die binnen »der stad van Breda geboren bij eenige personen ge- »seten op de dorpen van Breda, die onder de *roede* »van deselve zijn." Dat de *roede* voorheen het zinnebeeld der regterlijke magt was, is bekend, daar ook tot de omkeering van onzen staat de Baljuw of Hoofd-schout, bij criminele vonnissen, de *roede* in de hand had; hiervan is *roede* bij KILIAAN ook *virga et sceptrum imperii et justitiae signum; et jurisdictio*, in welken laatsten zin het hier moet genomen worden.

ROUWEN, voor het opkaarden van het laken, komt voor in art. 7 der 2^e additie op den *Lakenkoopers gildenbrief te Breda*. Bij KILIAAN is het *polire rudem pannum, interpolare pannum, pectine pannos rudes confricare, en in villos attollere*. Daar dit woord dus de tegenovergestelde beteekenis heeft van *rouw*, in *rouwwerker* en diergelijke, zoude het mij niet verwonderen, dat het onder die behoorde, welke eene ontnemende (privative) beteekenis hebben, zoo als *pellen* voor ontdoen van de schellen, *vliezen* voor ontvliezen, *bladen* voor afbladen; van gelijke natuur is ook *pluimen, villen, noppen*, d. i. de noppen af-

trekken, 'twelk voorkomt in de 3^e additie op den *Lakenkoopers gildenbrief te Breda*, art. 5, en diergelijke meer. Hetzelfde heeft in het Zweedsch plaats. In die taal is b. v. *BARK cortex*, *BARCA decorticare*; *SKINN pellis*, *SKINNA deglubere*; *GAELL testiculus*, *GAELLA castrare*. Misschien behoort hiertoe ook ons *reven*, indien het vermoeden van *IHRE* waar is, dat in het Suio-gothisch *rif* een zeil is.

RUET, vet om kaarsen te vervaardigen, vindt men in de *Ordonnantie voor de kraankinderen te Breda*, alsmede in die voor de *cremers* van den jare 1447. *KILIAAN* vertaalt het *sevum*, *sebum*, *sepum*.

RUYMEN. Het 41^e artikel van den *gildenbrief der zilversmeden te Breda* luidt als volgt: »Item waert ook dat eenig geselle van den ambagt of natie voorsch: met eeniger luyden goede, 't sij zilver goud off juweelen, *ruymde*, dat men die daar na in 't ambagt off neeringe voorsch: nimmermeer en sal mogen ontvangen, ende hij en sal dezelve neeringe alhier nimmermeer daar nae doen moogen in eeniger manieren.»

Ik denk *ruymde* hier te beteekenen: zich wegmaakte, daar *ruymen* bij *KILIAAN* ook de beteekenis heeft van *loco cedere*. Ware het woordje *met* niet tusschengevoegd, zoude men kunnen denken om het besnoeijen dier goederen. *Ruymen* toch heeft bij *KILIAAN* ook de beteekenis van *snoeijen*; en hoezeer hij het alleen op de boomen doet betrekkelijk zijn, zoude het niet vreemd zijn, hetzelfde ook op andere voorwerpen over te brengen.

RIJDEN, voor weven, komt meer dan eens voor in het 2^e art. en volg. der 2^e additie op den *Lakenkoopers gildenbrief te Breda*. Hiervan is nog overig eigen gereed linnen. Zie wijders den Heer WEILAND, op reeden.

S.

SARGIE. In het afschrift van het zoogenaamd *Bredaasch voordeel*, 'twelk bij mij berust, lees ik, »dat de »langstlevende handt 't sij man of wijff tot een voor- »deel zal hebben een bed, het beste dat hij off sij »kiest met een hoofd peuluwe met een paar slaepkakens »ende oorkussens, opdat (in het gedrukt exemplaar, bij VAN VLIET, staat beter *op*, d. i. het Duitsche *ob*, indien) »sij daar zijn ende met die bedstede ende deck- »sel het *sargie* off dekentje, een tafel en dwijle en »ammelaken en twe *sargien*, enz." *Sargie* is bij KILIAAN het beddekleed, in welken zin het op de eerste plaats in dit artikel moet genomen worden; terwijl het op de tweede plaats misschien voor twee servetten moet opgevat worden: want daardoor een tafelkleed te verstaan, heeft deze zwarigheid in, dat het ongerijmd zoude zijn twee tafelkleeden aan den langstlevende toe te kennen en slechts een ammelaken, en eene dwijle, in andere afschriften *dwale*, dat is handdoek. Bij VAN VLIET, *recht van successie*, wordt dit artikel, met eenige anderen, een weinig verschillend gelezen.

SCHINDEL. In de *Keuren van Breda* wordt, op artikel *huysen te decken*, onderscheid gemaakt tusschen *tegelten*, *lijen* en *schindelen*. Onder *tegelten* schijnt men *tigchelen* te moeten verstaan, onder *lijen* het anders te Breda meer gebruikelijke *schaliën*, en onder *schindelen* houten schaliën, gelijk men die te Breda noemt, en niet zonder eenigen grond, daar KILIAAN *schindel* en *schalie* bij elkander voegt, en zulks overzet door *as-sula*, *scandula*.

SCHIPLUIDEN. Dit woord komt voor in den *gilden-brief voor de schippers der stad Breda*, van 1592. Zoo zeide men in onze oude taal ook *schipman*, ja ook *scheepheer* 'twelk bij KILIAAN voorkomt, waarvan, volgens JUNIUS, *er* in *schipper* slechts eene zamentrekking is; dan het is hier de plaats niet de gegrondheid of ongegrondheid van dit gevoelen te onderzoeken; genoeg zij het aan te merken, dat de uitgang *er* en *man* aan vele lieden van het een of ander beroep gemeen is, b. v. *bowwer* (landbouwer) en *bowoman*, *arbeider* en *arbeidsman*. Hetzelfde heeft ook in andere talen plaats, zijnde in het Eng. *plowman* en *plower* een ploeger, in het Duitsch *Krieger* en *Kriegsman* een oorlogsman, en om nader bij het hier behandelde te blijven in het Zweedsch *skeppare*, zoo wel als *skeppman*, een schipper.

SCHOTGAARDER. Dit woord komt in sommige oude stukken, de Baronie van Breda betreffende, voor, om den gaarder aan te duiden van de belasting, voorheen onder den naam van *schot* bekend, van welke zie WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam*, tweede stuk,

bl. 92 des 8° druks. Ik zoude het echter met denzelve niet eens zijn, dat dit woord hetzelfde zoude zijn, als *schat*, dat is schatting, ten minste wat den oorsprong of de afleiding van hetzelfde betreft: want de zaak blijft dezelfde; doch de benaming van *schot* acht ik te komen van *schieten*. *Schot* is eigenlijk al wat eene zaak *schiet* of voortbrengt. Hiervan het *schot* der visschen, der boomen en der planten, het *geschot* van den akker en meer diergelijke woorden, die eenig voortbrengsel te kennen geven. Dan, of *schot*, in *schot en lot*, (*) in *schotbaar*, in *tien*, *twintig* enz. *ponden-schots*, in *dijkschotten* en diergelijken, van *schieten* kome, wordt betwijfeld door sommigen, die het van *schatten*, schatting opleggen, afleiden en aan dit woord zoo wel als aan *schat* (*thesaurus*) eenen anderen oorsprong geven. Dan WACHTER acht het mede van *schieten* afkomstig. „*Schoss*,” zegt hij, „pro-
 »prie est pecunia conjecta a *schiaessen*, jacere, conjicere. Hinc *Schoesser*, exactor redituum.” In Zeeland zijn *steenschieten* die landen, welke in 's Gravenboek, de *steenrolle* geheeten, bekend staan. Bij KILIAAN heeft men het zamengestelde *beschot* en *gheschot*, voor *proventus*.

SCHOTEL. In de *statuten* enz. overgedragen, opge-
 maakt en gesloten bij *Johan Grave tot Nassau Heer tot Breda*, den 23. Augustus 1455, onder mij in hand-
 schrift berustende, leest men: *van schotelen en van bedde bij den geestelijken hove gescheyden*. Tegenwoordig zegt men *tafel en bed*.

(*) *Scot en lot en danegelt* vindt men reeds in overoude Engelsche charters. Het laatste was eene schatting, welke men den Denen betaalde.

SCHOUDE. In de *blijde inkomst van Keizer Karel*, waarvan een afschrift voor Breda hij mij berust, leest men *schoude*, voor schuld. Zie KILIAAN op *schoud*, en aldaar VAN HASSELT.

SCHOUWEN. In het 18^e artikel der tweede additie op den *gilden-brief der Lakenkoopers te Breda* leest men: »Item en zal men geen roode laakenen mogen *schouwen* met loigtjen van kalk gemaakt." Dit *schouwen*, eigenlijk *schouden*, is bij KILIAAN overgezet *aqua calefacere: calida perfundere, calida abluere, sive abra-dere*; en *schoudverwe* is bij hem *color fuliginous, im-pluviatus*. Dit *schouden* was eertijds in het Fransch *echauder*. Hiervan was bij ons eertijds *cousmesse* (koudsmid), dat is een smid, die in het vuur werkt. Zie de *spelen van Sinne*, gedrukt te Antwerpen bij M. Willem Siloius, p. 607. Dit *koud* komt van het Fransche *chaud*.

SCHUTTEN. De *bruidegoms en de bruyts schutten*, 'twelk voorkomt in het *Echt Reglement des Prinsen van Orange*, voor Braband, van den jare 1656, art. 10, is dat, wat elders ook wel *beschieten* genaamd wordt, gelijk blijkt uit het volgende.

SEVENDEN. In mijn afschrift der *stads keuren van Breda* staat onder de rubriek van *des Pastoors rechten*: »Item en sal niemant verbonden noch gehouden »sijn tot eenigen *sevenden*, maangewaaden, off jaarge-tijden te doen naar sijnen vriend ten sij dat hem »selve gelieft van gratien te doene." *Zevenden (Septi-manae)* zijn *zevendaagsche offeranden* der Heilige Misse

(ἑβδομας). Zoo zijn er ook *dertigsten*, welke men in *Holland* meest *maand-stonden* noemt, b. v. te *Leiden* en *Amsterdam*. Het zijn *dertigdaagsche offeranden*, welke op deze plaats der *keuren* worden genaamd *maangewaaden*, zooveel als maandelijksche wijdingen, hebbende ik *gewede*, en, naar ik meen, ook *gewade*, in dien zin, bij de ouden aangetroffen. Ook heeft men *derden* (in Italië nog heden *triduo* geheeten), *driedaagsche offeranden*. Derhalve is hier de bedoeling: *week- en maandstonden* alsmede *jaargetijden* behoeft men niet te doen houden. — Het *jaargetijde* wordt twaalf maanden na de uitvaardienst voor de overledenen gevierd.

Deze inlichtingen ben ik aan eenen kunstvriend, met de plegtheden der Roomsche kerk bekend; verschuldigd. Zie ook mijn *Bredaasch Taal-eigen*, op *zevende*.

Het opdragen met der slippen

SLIP. In den *koopbrief des Lands van Breda door Gerard van Rassegem, aan Jan Hertog van Brabant, bij VAN GHOOR, beschrijving van Breda, bl 448*, leest men, dat eerstgemelde aan laatstgemelde *sloech en droech dat selve goedt op met zijnre handt en met zijnre slippen*. Dit *sloech met zijnre hand* ziet op den plegtigen hand- of palmslag, nog in onze dagen gebruikelijk geweest. Het *opdragen met der slippen* ziet op eene der *quasi traditiones* van dien tijd, waaruit ik opmaak dat *slip bieden* niet altijd in eenen kwaden zin voor eene bankbreukmaking moet gehouden worden, maar ook eenvoudig kan beteekend hebben: van zijn goed afstand doen, even als *cedere bonis* wel in den regterlijken zin ten kwade moet opge-

nomen worden, maar volgens den oorspronkelijken aard der woorden ook eenen goeden zin toelaat.

SNEDE. *Snedes van laken houden* leest men in de *verlegging der weeckmarkt te Breda van Maandag op Dingsdag*, te vinden bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 446, voor laken verkoopen. Hiervan had men nog niet lang geleden te Dordrecht en elders het *wandsnijders-gild*.

SNOOTHEYT, van eenen persoon gebruikt, is zeer gemeen; zeldzamer vindt men het van eene zaak of stoffe gebezigd, gelijk in de *Ordonnantie op het weeshuis der stad Breda*, art. 19, bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 115, alwaar men vindt: de *goedheyt of snootheyt van laeckenen*.

SONDERLING, voor ieder afzonderlijk, een voor een, leest men in de *uitgifte van Sevenbergen*, door *Willem Heer van Strijen*, bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 429; gelijk dan KILIAAN het ook onder anderen overzet door *sigillatim, singillatim, singulatim*.

SORPEL. *Daar en zal sorpel noch argelist in gesocht worden aan geenre zide*, leest men in de *inkomst van Graaf Engelbrecht van Nassau te Breda*, bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 468. Ik gisse, dat *sorpel* hier gesteld is voor *scroepel, scrupel*, hetwelk hier eenen goeden zin oplevert, voor bedenkelijkheid of twijfeling.

SPOYWEERDEN, voor *spuiweerden*, vindt men in den

Brief van Jan van den Houte, gegeven aan de goede Luyden van de vierschaere van Etten, en in de palen van de Hoeven tot Etten, gegeven in 't jaer onses Heeren 1375, des sondaghs na sint Jacobs dagh, bij mij in handschrift berustende.

STOOT. In het Bredaasch afschrift der blijde *inkomst van Carel en Philips*, als Hertogen van Braband, wordt aan alle Ridderen, Knapen ende goede Luyden van Braband vergund door geheel Braband, op eenige weinige uitzonderingen na, te jagen, zonder dat in deze punte eenige *stoot of letsel* zoude moge geschieden. *Stoot*, 'twelk bij de ouden meermalen in de beteekenis van belediging voorkomt, schijnt hier hindernis te zijn, en dus minder dan *letsel*, 'twelk ik als eene algeheele beletting opvat.

STOOTEN. In de *keuren van Breda*, in handschrift onder mij berustende, leest men: »Item so wie een huys »*stiete* met evelen wille vbeurt x L". Onder de beteekenissen van *stooten* heeft KILIAAN ook die van *pulsare, quassare, offendere, allidere, illidere, impingere, tundere*.

STOVEN. In de *Ordonnantie op de weeskamer der stad en lande van Breda*, art. 23, wordt voorzien in het *aanhalen* van minderjarige en toezigt behoevende personen in *stoven* en *bordelen*. Eene *stove* is bij KILIAAN *hypocaustum, laconicum vaporium, sudatorium, tepidarium, caletarium, cella caldaria, balneum*, en in sommige uitgaven verklaard door *bad-stove*, in die van den Heer VAN HASSELT door *zweetbad*. Bij WACH-

TER is *Stube* ook *hypocaustum*. Dat in de voornaamste steden van ons land *badstoven* gevonden werden, zie bij den Heer VAN DE WALL, *Privil. van Dordrecht*, bl. 369, alwaar men mede zien kan, dat de hoeren zich in dezelve mogten ophouden, en dat daarom *stoven* en *bordeelen*, gelijk op deze plaats, veelal zamengevoegd worden. Van deze *stoven* heeft de *stoofstraat* te Dordrecht haren naam, dewijl dezelve niet, dan in de buitenstad, tot welke de *stoofstraat* behoorde, gedoogd werden.

STRAATGANGIGH. In de *keuren van Breda*, bij mij in handschrift, lees ik onder het artikel van *quetsueren* en *dootslagen*: »en of dieselve soen en beteringe (van »eene kwetsuur) niet gemaakt en worde binnen de »eerste ses weecken nadat die gequeste weder *straat-* »*gangigh* sal hebben geweest." Dat is: de straat zal hebben betreden.

SWEERTE. Bij het opleggen van boeten en regelen van salarissen, vindt men in de oude *keuren van Breda*, gerekend bij *swerten*, *sweertenen*, *swarten*. Ik acht het te zijn die geldsoort, welke in het oud-Fransch *neret*, zoo veel als *noiret*, genoemd werd. FURETIÈRE zegt van dezelve, »*Neret, espèce de vieille monnoye* »ou *denier*, dont il est parlé dans les *coûtumes*. Les »soixante sols *nerets* valaient trente six sous Parisis. »Le sol *neret* valoit environ un quart moins que le »Tournois, et le Parisis un quart plus que le Tour- »nois. On les a appellez en Latin *nigelli*." Waaronc dezelve *nerets*, in het latijn *nigelli*, in tegenoverstelling der *blancs*, onze *blanken*, gezegd werden, zie

bij denzelfde, op *blanc*. Van *swerte tornoisen* wordt gesproken bij VAN GROOR, *beschrijving van Breda*, bl. 446. In oude stukken worden bij ons *witten* voor *blanken* gebezigd. *Witte* is bij KILIAAN overgezet as, *quadrans*; *semobolus*.

conventie de tijdsduur

in stads- en landrecht

voor de tijdsduur van een

jaar of meer

T.

TASWERK wordt in den *ambachts-brief voor de Timmerlieden der stad Breda*, art. 5, overgesteld tegen *dagwerk*, en beteekent dus werk, dat bij den hoop is aangenomen. *Tas* toch is bij KILIAAN overgezet *aceruus*, *congeries*, *cumulus*.

TEGEN IEMAND KOOPEN. In de *keuren van Breda* leest men: „Item zoo wie dat jaar coopt sal wijsen den genen daar hij tegen coopt enz.”

De spreekwijze *iets tegen iemand koopen* komt voor in den *Sachsen-spiegel nach den raren Goudaischen Ausgabe* van 1479, *Frankfurt und Leipzig*, 1763, § 26, p. 35, „zoo 't goed dat hi gecoft heeft op eenre vryer mart, ende hi en weet tegen wien of sinen weert te wesen,” alwaar *weert* mogelijk *borg* (garant) is, zeggende men nog *waren*, *vrijwaren*. Bij MELIS STOKE komt het ook in dien zin, meen ik, voor. VAN DER EYK, *handvesten en privilegiën van Zuid-Holland*. p. m. 82, zegt nog, dat POMPEJUS DE ROVERE de ambachtsheerlijkheid van Hardinksveld in *coope vercregen* heeft TEGENS *Dyckgraaf* ende *Hooch-dyckheemraden van den Alblasserwaert*. VAN DER SCHEL-

LING, *beschrijving van den Briel*, 1. dl., bl. 268, schijnt deze spreekwijze niet gekend te hebben. Zie aldaar 4^e aantekening. Even als men oudtijds zeide *koopden tegen iemand*, zeide men ook *tegen malkanderen contracteren*. Zie de *ordonnantie*, gemaakt den 11. Junij, en daarna den 12. derzelve maand 1575 gepubliceerd, op de *requeste der gemeyn vry gesellen van den Droogscheerders ambacht te Breda*. Huren tegen iemand komt voor in het *Stadsboek van Groningen*, 7. B. art. 11, in de *Verhandelingen van het Genootschap pro excolendo jure patrio*, D. 5.

TOEBRIEF. Bij de *inkomst van Carel en Philips als Hertogen van Brabant*, van welke ik een afschrift voor de stad Breda bezit, worden alle privilegiën, charteren enz., bijzonder ook de *Toebrief*, bij den voorgaanden Philips verleend, bekrachtigd. *Toebrief* is een besloten brief, en staat over tegen *openen brief*, 't Fransche *lettre patente*. In onze oude regtspleging waren ook dagvaardingen bij beslotene brieven bekend. Dezelve werden tegen voorname corpora of lieden van stande uitgevaardigd.

TRESOER. Onder de stukken, welke bij den *gildenbrief voor de Schrijnwerkers der stad Breda*, art. 10, opgelegd worden tot eene proeve aan de nieuwelings inkomenden, is ook een *Tresoer*. Wat een *Tresoer* zij, zie in mijne *Fr. Spreekwoorden*, bl. 198 en volg. Ik denk het hier eene spinde te beteekenen, welke nog in Noord-Holland *Troor* genaamd is, en ook door CONSTANTIJN HUYGHENS, in zijn kluchtspel *Trijn Cornelis*, bl. 576 der *Korenbloemen*, aan eene Noord-Hollandsche vrouw in den mond gegeven wordt. Ook

in het Plat-Duitsch is *Resoor*, bij afknotting voor *tresoor*, een rekje, 'twelk aan den wand hangt om porselein, poppengoed en diergelijke te bergen. Even als de in mijne *Fr. spreekwoorden* aangehaalde plaats uit het *groot charter-boek van Friesland*, leest men ook van een zilveren *tresoor* in de *nieuwe chronycke van Brabant*, bij MOLLYNS, *Fol. 48 kol. 1*: »Ende »daar stont een *tresoor* van fijnen silvere voor mijn »vrouwe die Regente en al dat silver was meest al »vergult enz.”, op welke plaats een mijner verstorvene vrienden aangeteekend heeft, dat door dit *tresoor van fijnen silvers* moet verstaan worden een buffet met een zilveren servies.

U.

UITGESCHEIDEN en *uitgezét*, alsmede *uitgestoken*, voor uitgezonderd, komt meermalen voor in de *keuren der stad Breda*, onder mij in handschrift berustende. Het is zooveel als het Duitsche *ausbescheiden*, waarvoor men nog in de Meijerij van den Bosch zegt *uitbescheiden*. Over *uitgescheiden* zie VAN HASSELT, op het woord *uitscheiden*, bij KILIAAN; men gebruikte voorheen ook *uitgezegd* in dezelfde beteekenis.

V.

VANT. In de *Ordonnantie op het timmeren der afgebrante huizen te Breda van 1534* lees ik: »Ende dat

»aldaar niemant eenige keldermonden off deuren, off
 »trappen van kelderen, off *vanten* en sal mogen
 »setten die boven, off beneden buyten den muer van
 »het huys ter straate waart in staan sullen.»

Ik meen, dat door *vanten* luifels moeten verstaan worden. Het is het Fransche *auvent* van dezelfde beteekenis.

VENTVOERDERS. In het 11^e en volgende artikel van den *ambachtsbrief der Vischkoopers te Breda*, van 1591, worden zij, die tegenwoordig *ventjagers* heeten, *ventvoerders* genaamd, en in het 21^e artikel *ventdragers*.

VERBAEST. In het 10^e art. van den *gilden-brief der Schrijnwerkers te Breda*, wordt aan eenen nieuwlings aankomenden gilden-broeder opgelegd het maken van een *tresoor half seskant versteeken*, en **VERBAEST.** Ik twijfel geenzins, of dit *verbaest* beteekent van een *basement* voorzien.

VERDING. In art. 16 van den *gilden-brief der Kuipers te Breda*, komt het woord *verding* voor in de beteekenis van een afkoop (redemptie), vermiddels welken een kuiper of kuipers-gezel, niet in het gild wezende, in deze stad zal mogen werken. Zie *verding*.

VERDINGER. In mijn afschrift der *keuren van Breda*, onder de rubriek *van den tolle en weggelt*, wordt dit artikel gevonden: »Item so wie syn goet onver-
 »toft wegvoert en datter die tollenaer weder inne

„haalt, dat goet is verbeurt; daar off sal hebben de
 „heere de twe derdendeel en die tollenaer dat der-
 „dendeel, ende die heere sal een *verdinger* syn.”
Verdinger is hier van *verdingen*, in de bij de ouden
 veel gebruikelijke beteekenis van *pacisci*, *transi-*
gere, *redimere*; zoodat het den Heer vrijstond, gelijk
 men thans zoude zeggen, te *composeren*.

VERLEGGEN. In het 2^e art. der 4^e additie op den
gilden-brief der Lakenkoopers te Breda, leest men :
 „dewelke (twee van den Lakenhalle) hebben sullen
 „van elk laaken te zeegelen, 't sy kort of lang, hoog
 „of leeg gecampt, eenen halven stuyver, die de wever
 „gehouden sal syn te *verleggen*.” Dit *verleggen* zal
 hier de beteekenis moeten hebben van *verstrekken*,
 in welke het ook bij KILIAAN voorkomt; tegenwoor-
 dig zoude men zeggen *opleggen*.

VERLUGTIG, voor *doorluchtig*, als een titel gebruikt,
 komt voor in zekeren *brief van Hendrick Hertogh*
van Lotteringen van den jare 1212, sesde calende
Marcii, hij mij berustende. Men vindt hetzelfde ook
 in den brief van *Godevaert Baron van Breda*, bij VAN
 GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 412.

VERSAMEN, en *versaamt*, voor verzamelen en verza-
 meld, vindt men meer dan eens in de kopij der
blijde inkomst van Carel en Philips, voor de stad
 Breda, alwaar het voornamelijk voor het vereenigen
 der Landschappen onder de Heerschappij des Her-
 togs wordt gebezigd. KILIAAN heeft het ook, zoowel
 als *versamelen*.

VERSPARREN. In de *costumen als men in de Stad en Lande van Breda onderhouden heeft*, bij mij in handschrift berustende, leest men in art. 2: „Behoudelyk den langstlevende syn togt in d'een helft van des eerst alyvigen, ende erfgoeden buyten der stad vryheid van Breda gelegen. Indien de langstlevende sulcken togt begeert en aanveert in welcken gevalle den langstlevende soude *versparren* of verbinden ook syn selfs erfgoeden tot behoeff van syne kinders so van voorbedde als van nabedde.” *Versparren* schijnt hier te beteekenen het onder de hand, op welke wijze ook, vast en onvervreemdbaar maken van zijn eigen goed, b. v. door hetzelfde onder de hand te verpanden, borg voor het in togt bezeten goed te stellen enz.; terwijl hetzelfde in zoo verre schijnt te verschillen van *verbinden*, dat door het laatste een meer formeel verband, hetzij notarieel hetzij judicieel, verstaan worde. *Versperren* is bij *KILIAAN claudere, obserare, clathrare*, en moet hier in den zedelijken zin des woords opgenomen worden, daar *erfgoederen*, dat is vaste goederen, niet wel achter het slot kunnen gesteld worden.

VERSTOOREN. In de *Ordonnantie op de weeskamer te Breda*, van 1535, bij mij in handschrift berustende, vindt men ook voorziening ten opzichte der goederen van verkwisters (prodigi). Dezelve worden aldaar onder anderen omschreven als zulken, die hunne *goeden* (goederen) *verstooren*. Dit zal, naar mijn inzien, beteekenen, die hunne goederen in wanorde brengen.

VERSUYMELIJK wordt, als bijvoegelijk naamwoord,

gevonden in de *keuren van Breda*, onder het artikel van *vertieringe van erve*, voor *verzuimig*, bij KILIAAN *negligens, incurius, indiligens*. Hij heeft wel *versuymighlick* als bijwoord, maar niet als bijvoegelyk naamwoord, gelijk op deze plaats der *keuren*, alwaar het van eenen persoon, die verzuimig is of in gebreke blijft, gebezigd wordt. *Vertieringe* is in het opschrift van dit artikel zoo veel als vervreemding, gelijk ook *verteringe* bij KILIAAN onder anderen wordt overgezet door *distractio, permutatio, venditio*.

VERVOOGDEN, voor: als voogd beheeren, wordt gevonden in de *keuren van Breda*, bij mij in handschrift berustende, alwaar men onder het artikel *van den weeskinderen* leest: »dunkt dan den Heere en der »Stad dat dese geboorne voogt, en toesieder nut »en oirbaarlyk syn dat kint te *vervoogden*, so sal men »hen die voogdye bevelen." In hetzelfde artikel ging vooraf het woord *verweesen*, voor wees worden.

VERWE. In den *brief van Hertog Philips* van 1450, bij welken de Heerlijkheden van Gageldonk en Hambroek vereenigd en onder een en hetzelfde Laathof gesteld worden, te vinden bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 395, leest men: »Dat zij (de »Laten) eene yegelyke arme ende rike evengelycke »recht ende vonnisse doen zellen sonder yet anders »dair inne te trecken oft enighe *verwe* dair te sueken »of voorttekeeren in enigher manieren." *Verwe* beteekent hier glimp of schijn, en *voorkeeren* voorwenden (zie *voortgekeert*). Soms tijds hoort men nog wel in dezen zin een *klourtje aan iets geven*, maar nog

meer het Fransche *couleur* en *colorer*. *Verwe* in dezen zin zoude thans zeer vreemd voorkomen.

VIERKANT, voor verdieping, komt voor in de *Ordonnantie op het timmeren der verbrande huizen van 1534*, alwaar men leest: »Item is noch geordineert dat in-
 »gevalle iemant eenige hofsteden ende erve gecogt
 »hadde die daar op geen huys van twee *viercant*
 »hoogh en soude timmeren, ende een ander ware
 »die op deselve erve een huys twe *viercant* hoogh
 »wilde timmeren, die sal naderscap aan sulcken hoff
 »stad en erve hebben voor den anderen om densel-
 »ven prijs daar voor d'eerste cooper die gecogt had-
 »de, ja al waar d'eerste cooper daarin gevest." Dat *stad* hier de plaats, den grond van het gebouw beteekent, behoeft nauwelijks aanduiding.

VIERSCHAAR, voor regtsgebied (territorie) vindt men in *de copi van den brieve daarmede Graaff Johan verleent den poorteren ende gemeene ingesetene van Breda, dat sy haar bier mogen brouwen sonder eenige gruyte off acchyse daar af te geven*, welke onder mij berust, en zegt: »te weten dat alle onze poorteren en inge-
 »setene van onzer stad en *vierschaar* van Breda voor-
 »gen: nu syn ende altoos hiernamaals wesende, al-
 »tijd van nu voortaan sullen mogen brouwen of doen
 »brouwen in haars selfs brouwe-getouwe heur drinck-
 »bier voor heur selven en voor heur gebroode huys-
 »gesin sonder ons of onse nacomende heeren tot
 »Breda eenige gruyt-geld en onser voors^e stad egeen
 »accijs daar af te geven off betalen." Men merke hier in het voorbijgaan op het woord *brouwe-getouwe*.

Vierschaar komt in denzelfden zin voor in het verdrag tusschen Breda en Terheiden, over de kapelle der laatstgemelde plaats, bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 466.

VLIETEN, voor te water vervoeren en reizen, vindt men in een afschrift voor de stad Breda der *blijde inkomst van Carel en Philips als Hertogen van Brabant*, en wordt tegen *varen*, dat is te land reizen of voeren, overgesteld, in het volgende artikel: »Item »dat alle cooplyden van wat landt off natie die syn »van binnen met heure coopmanschappen en goeden »sullen mogen varen, *vlieten*, gaan enz." Aan *vlieten*, in den bedrijvenden zin genomen, beantwoordt het thans gebruikelijke *vletten*. Van onzijdige werkwoorden, als bedrijvend gebruikt, zijn vele voorbeelden bij de ouden voorhanden. Zoo leest men in de Plakkaten op de wildernissen *vliegen*, voor het jagen met valken en andere vogelen. Ook wordt het in dezelve somtijds eenvoudig voor *vogelen*, vogelvangen, genomen, en in die beteekenis zet KILIAAN het over door *aucupari*, voegende hij het ook bij *jagen*. Zoo vindt men ook *vloeyen*, als bedr. werkw. gebruikt, in de Liesveldsche Bijbels, *Ps.* 78, lett. c: »Siet hi heeft dē steen geslage, dat hi water *vloeyde* »en beke vergoot," en in het 4^e Boek *Esdre*, 2, lett. c: »en̄ bereit twelf boomē met menigerley vruchtē, »en̄ ooc alsoe vele fonteynē vloeyjēde melc en̄ honinch." *Ps.* 124, lett. d: »en̄ giet de goud si agor, *MEERMOEDIGHEIT* *Ps.* 124, lett. d: »en̄ giet de goud si agor, *MEERMOEDIGHEIT* *Ps.* 124, lett. d: »en̄ giet de goud si agor, *MEERMOEDIGHEIT*

VOIRDEREN, in de beteekenis van voorzaten, leest men bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 447.

VOLCHEEDEN. In het *Landrecht van Breda*, sedert 1° October 1400 tot 1570 onderhouden, van 'twelk ik een afschrift bezit, lees ik in art. 43: »Op eenen •doden die hem niet verantwoord en can na den •verstryk van twee jaren na dat sulcke schult ge- •maakt is dat die niet en sal syn ontfanckbaar daar- •toe, met *volcheeden* alleen sulke als tot hiertoe on- •derhouden is." Wat een *volgeed* zij, wordt geleerd in de *manier van procederen te Breda*, in handschrift bij mij berustende, alwaar men leest: »twee •*volgeeden*, dat is dat twe personen weerdig van ge- •loove met hem sweert dat sy den eyscher voor •sulke houden ende kennen, dat hij egeenen qua- •den eedt doen, nog schult metter eedt halen en •souden willen die men hem niet schuldig en was." En in dezen zin heeft het ook **KILIAAN**. Soms tijds beteekent het ook eene bevestiging van eenen bevoorens gedanen eed, zie denzelfde. In het *Landrecht van Averissel*, van **WINHOFF**, 1782, bl. 272, vindt men: »Nu is under dessen eedtswerers unde •*volgers* eyn onderscheydt des edes, die principael •schweret die waerheyt, dat hi des daet, daer hi •mede verdacht unde betegen onschuldich sy, die *vol- •gers* schweren eren gelooven, die principael sij die- •der (dieder, d. i. djer) daet onschuldich, unde •hebbe recht gesworen." Deze *volgers* worden ook soms tijds *volgeeders* genoemd.

VOORDOEN, voor te koop stellen, vindt men in den *ambachtsbrief der [Mandemakers te Breda van 1581*, art. 17: »Item dat niemand van de mandemaakers, •binnen nog buiten merkten eenig goed, den ambagt

»aangaande, elders *voordoen* nog verkoopen en sal
 »mogen, dan daar zij alle d' jaer voor 't gedaen ende
 »winkel gehouden hebben." In het 1° art. van den
gilden-brief der Zilvermeden derzelve stad heet het
voorzetten.

VOORBRINGER, voor openbaarmaker, aan den dag bren-
 ger, leest men in de *statuten* enz. overgedragen, op-
 gemaakt en gesloten bij *Johan Grave tot Nassau, Heer*
tot Breda, den 23 Augustus 1455, onder mij in hand-
 schrift berustende: »Opte verbeurte van elcke ryse
 »drie oude schilden te bekeeren tot de Heerlykhyts
 »behoeff, behoudelyk daar inne den *voorbringer* het
 »veerendeel." Tegenwoordig zoude men zeggen *aan-*
brenger.

VOORTGEKEERT. In mijn afschrift der *keuren van*
Breda, lees ik; onder de Rubriek van *Manier van*
Procederen: »Maar soo wie specialyken pant, onder-
 »pant, of bypant heeft, sonder clause generael,
 »moet te vreden syn metten onderpant, ende by-
 »pant, off met hetgene dewelk hem voor hypotheec-
 »que specialyk geset is, sonder op den vercooper of
 »syne andere goeden off syne erfgenamen daar aff
 »iet te mogen winnen, ten waere dat den vercoo-
 »per van der rente eenigen commer last ofte calan-
 »gie verswegen hadde ofte ander bedrog hadde ge-
 »committeert, off iet anders *voortgekeert.*" *Voortge-*
keert zal hier zoo veel zijn als *voorgewend*, zijnde *kee-*
ren en *wenden* woorden van genoegzaam dezelfde
 beteekenis.

VOOR OOGEN GEBIEDEN wordt in een afschrift der *keuren van Breda*, bij mij berustende, onder het artikel van Preferentie, overgesteld tegen het voorafgaande *dagvaarding*; weshalve ik gisse, dat door *dagvaarding* eene schriftelijke en meer formele citatie, en door *voor oogen gebieden* een mondeling bevel om te compareren bedoeld worde.

VREDE. In de *inkomst van Engelbert van Nassau te Breda*, bij VAN GHOOR, *beschrijving van Breda*, bl. 468, leest men: »Voort hebben wij der Stadt en den geheelen Lande voorsr. in rechter graciën gegeven, dat die broecke van enen onwetende *vrede* sonder dootslach sal staan op t'sestig pond ouder zwerter tournoysen." Dat *vrede* hier moet verstaan worden van eenen vrede of zoen, door eenen des onwetenden geschonden, blijkt uit de volgende woorden van dit artikel: »Ofte een *vrede* stond tusschen partijen, ende een persoon die daer in ruerde twistisch worde op enen anderen, die oec in dien selven *vrede* rueren mochte, mer dese twister hadde so uutlendich geweest, dat hi van den *vrede* niet en wiste, ofte hi wair binnen landes geweest, mer hem en ware niet condich, dat dieghene dair hi op getwist hadde, soe verre binnen maescappen ware der eenre partijen, dat hi in den vrede rueren mochte, dat sou heiten een onnosel oft een onwetende *vrede*." In de oude Friesche wetten was *ferd*, *fird*, vrede, eene boete, welke aan den Heer, wegens eenen geschondenen vrede, betaald werd.

VROEDOM. In het 15^e art. van den *gilden-brief der*

Kuipers te Breda, worden de gezworenen en oudermans van hetzelfde gild gemagtigd de twisten, over het werk of den aankleve van dien rijzende, te *besligten na hunne beste vroedom*; tegenwoordig zoude men eenvoudig zeggen, *naar hun beste weten*. Bij KILIAAN wordt het als verouderd beschouwd en overgezet *prudentia, sapientia*; en *judicium*. Door het laatste meen ik, dat hij verstaat een *dom, doem*, uitpraak, vonnis, zoo als men des vroed zal zijn, of, gelijk men te dier tijd zeide, naar *zijne vijf zinnen*; en deze schijnt ook de meening te zijn van MEIJER, die, in zijne *verouderde woorden*, op *vroeden*, zegt *wijs zijn*, en daar bij voegt: »Het beteekent ook »oordeelen.»

VROENTE. In het afschrift voor de stad Breda der *blijde inkomst van Karel en Philips als Hertogen van Brabant*, lees ik: »Item dat wij niet en sullen gedogen noch laten geschieden dat eenige van onse »ondersaten van onsen lande van Brabant en van »Overmase om civile saken in eenige sloten binnen »denselven onsen lande gevangen off gehouden sullen »worden, maar dat die heur gevanckenis sullen houden in der *vroenten* van de plaetse, daar sy aangestast sullen syn, behalven in plaatsen daar geen *vroenten* en syn.»

KILIAAN geeft aan het woord *vroente* of *vrunte* tweederlei beteekenis, te weten die van *ager compascuus, communis ad pascenda pecora, pascuum publicum*; en die van *carcer publicus, custodia publica, custodia libera*; en in dezen laatsten zin moet men het *vroenten* van dit artikel der *blijde inkomst* opvatten. Van

den eersten zie mijne *Oud-Friesche spreekwoorden*, bl. 29, en 130 van het register.

VROOME. In de *sommarie van eenige poincten betreffende het verheffen van leenen in Braband en den Lande van Breda*, bij mij in handschrift berustende, wordt gesproken van de *vrome of inkomsten der Leenen*. Of men dit of uitleggender of bijvoegender wijze te verstaan hebbe, is mij twijfelachtig. *Fruma* in het oud Duitsch, *vrome* bij ons, was *commodum, utilitas*. Zie wijders mijn *Bred. Taal-eigen*, op *vroom*.

Deo graetio 1871.

W.

WAARHEYT, voor hetgeen men thans soude noemen *regterlijke informatie*, komt voor in zekeren *brief van Jan van den Houte, gegeven aan die van Elten en de palen van de Hoeve*, in 't jaar 1375, bij mij in handschrift berustende, alsmede in eenen *brief van Johan Hertogh van Lotteringen, Brabant en Limborge*, des jaars 1331, alwaar gesproken wordt van *op iemand waarheid te vertuyge met twee wettige knapen*. *Waarheid* is in deze beteekenis nog overgebleven in *stille waarheid*.

WANDELEN, voor reizen, over en weder reizen, vindt men in het afschrift voor de stad Breda der *blijde inkomste van Carel en Philips als Hertogen van Brabant*, alwaar men leest: »dat die coopluyden en in-

• gesetenen van allen onse lande ende heerlyckheden,
 • maghten en gebieden met heure goeden, ende coop-
 • manschappen sullen mogen *wandelen*, verkeerren enz.”
 KILIAAN heeft het ook in deze beteekenis.

WANT. *Ende want*, voor dewijl, is zeer gemeen bij de ouden; dan minder gemeen is *want* op zich zelf voor aan eene zinsnede en alleen staande, op dezelfde wijze als men thans eene periode aanvangt met *aanzien*. Het wordt aldus gevonden in de *Ordonnantie op het timmeren der afgebrande huizen te Breda* van 1534, alwaar men leest: »Item *want* sommige straa-
 • ten niet wyt en syn is geordineert dat niemant aldaar
 • bancken en sal mogen setten ter straete waart in of
 • over de goot.” En op gelijke wijze komt het verscheidene malen voor in de stukken, als bijlagen gevoegd achter de *beschrijving van Breda* door VAN GHOOR.

WAIJEN. In de *keuren van Breda*, vindt men onder het artikel van *Manier van procederen*: »Te weten
 • dat men daar voor ook soude mogen impetreren bij
 • gedaginge, arrest, of besettinge den persoon die den
 • onderpant als proprietaris gebruykt en *gewayt* heeft.” Ik weet geene andere beteekenis aan dit *waijen* te hechten, dan die van *weijen*, weiden. De *ei* werd voorheen veel met *ai* verwisseld. Zie over deze verwisseling der *a* in *e* mijne *Oud-Friesche spreekwoorden*, bl. 180, en *Bredaasch Taal-eigen*, op *verlaaijen*.

Daar hier gesproken wordt van het verpanden van Bredaasch erfgoed, waaronder men vaste goederen verstond, zal dit *waijen* of *weijen* overgesteld zijn

° tegen *gebruiken*, 'twelk meer gewoonlijk van het bouwen van zaailanden gebrzigd wordt, hoezeer men in Holland het woord *bruiker* voor den huurder, zoo van weilanden als van bouwlanden, neemt. Zonderling is het, dat men aldaar dit woord van den persoon ook op het goed toepast, zijnde daar, genoegzaam dagelijks, de rede van een *boerenbruiker*, voor eene pachthoeve; terwijl integendeel, zoo in dat gewest als ook wel hier omstreeks, iemand die de landbouwerij voor eenen andere uitoefent, den naam van *bedrijf* heeft.

WEDER. Even als de Duitschers *weder* voor het zij gebruiken, leest men in het *Recht van successie van Breda*, art. 6, en in 't *Passionael, winterstuck*, van 1489, p. 107, c, dit woord in dezelfde beteekenis; zoo vindt men bij KILIAAN ook *edder*; vergelijk ook den heer YPEY, *vervolg van taalkundige aanmerkingen op den Staten-Bijbel*, bl. 70, en *Landrecht van Averissel*, VAN WINHOFF, *woordenlijst*, fol. 553 en 555, alwaar *ever* voor *of* voorkomt. *Weder* is in het Hoogduitsch het eerste *noch* van twee ontkenningen. In het Eng. is het meer *of*. ANNA BYNS heeft het zamengetrokken *weer* in het 13^e en 14^e *Refereyn* van het 1^e Boek, alsmede VAN DEN EEDE in het gedicht voor den *strijt des gemoets* van NUMAN, fol. 6. b. »*weer* »ghij goet of gheus zijt.»

WEDERROEPEN. In mijn afschrift der *keuren van Breda*, lees ik, onder de rubriek *van Schepenen wederroepen*: »In den eersten dat so wie van nu voortaan in 't lant van Breda eenige schepenen *wederroe-*

»pen wille dat hy dat sal moeten doen binnen den »derden daghe, ende binnen sonneschyn na dat 't vonnis gewesen is enz." Dat *wederroepen* hier zoo veel is als *appelleren* of het doen herroepen van het vonnis, is haarblijkelyk. *Weder* had bij ons voorheen, even als nog *wieder* bij de Duitschers, de beteekenis van *contra*, in welke het hier schijnt opgenomen te moeten worden.

In een volgend artikel vindt men: »Item so wie »van nu voortaan als voors. is in der voors^e lande »van Breda eenige schepene wederroept, ende syns »wederroep^ts wederom affgaat die sal verbeuren den »schepenen *wederseggen* na gewoonte van den bancke »daar dat wederroep geschiet, ende dat schepene *wederseggen* sal gedeylt werden gelijk men dat *ge-woonlijk* is te doen na gewoonte van der bancken," alwaar ik meen, dat *wederseggen* de beteekenis heeft eener bekrachtiging van het vonnis bij een nieuw gewijsde; zoodat *weder*, gelijk meermalen, is *denuo*, en *zeggen*, zoo als toen ter tijd in gebruik was, beslissen, uitspraak doen:

WEDERSIEN. In een afschrift voor de stad Breda der *blijde inkomste van Carel en Philips als hertogen van Braband*, lees ik: »sonder daer omme van ons *wedersien* te worden." Dit *wedersien* beteekent met ontevredenheid aanzien. Bij KILIAAN is het *despicere*, *contemnere*, *aversari*, *vultum avertere a re contempta*, *odio habere*.

WERVEN, voor verzoeken, komt voor in het *Verdrag* tusschen die van Breda en Terheyden omtrent de ca-

pelle aldaar. KILIAAN heeft het ook nog in deze beteekenis. Hiervan *aerwerven*, verkrijgen.

WRICHTEN. Dit werkwoord komt meer dan eens voor in de oude *ordonnantie voor de kraankinderen en turfdragers der stad Breda*, in de beteekenis van werken. Van hetzelfde is nog niet geheel in onbruik de verledene tijd *wrocht* en volmaakte tijd *gewrocht*, en nog in levenden gebruike het zelfstandig naamwoord *gewrocht*. Het perf. of part. act. *gewrocht* komt bij de ouden veeltijds en ook nu nog wel voor met den accusativus, als verbum transitivum, doch absolute positum zeldzamer. Een voorbeeld daarvan treft men aan in den Staten-Bijbel, *Ruth II, 19*: »waar hebt gij »heden opgelesen, en waer hebt gij *gewrocht*? gezegent zij, die u gekent heeft; ende sij verhaelde »haere schoon-moeder, bij wien sij *gewrocht* hadde." De Liesveldsche Bijbels hebben *gearbeijt*, gelijk mede die bij W. VORSTERMAN, 1528, en die bij H. PETERSEN, 1541. De ouden zeiden meest *gewracht*.

In het Friesch, 'twelk de *ch* veel in *ts* verandert, heeft *writsen* dezelfde beteekenis van werken.

Z.

ZEGGER, voor scheidsregter, (arbiter) vindt men in de *Ordonnantie van Graaf Hendrik van Nassau Heere tot Breda*, van dato 27 December 1509, na schrijven schooffs van Ludick (Luik) op het salaris van den

Schouth, Schepenen, Secretaris, Roedragcr, (Bode) enz., en *zeggenschap*, in eene keure van *noodsinne en seggerschap*. *Zegghe* is bij KILIAAN uitspraak, waarvan nog *goede mannen zeggen* veel in gebruik is, voornamelijk bij de scheepvaart ter zee, alwaar echter *zeggen* meer eene tusschenkomst of schikking, dan eene uitspraak schijnt te beteekenen. Het werkwoord *zeggen*, voor uitspraak doen, ontmoet men in het tractaat van denzelfden Graaf HENDRIK tusschen de stad Breda ende de dorpe van Oisterhout van den 20^{en} dage in September 1515. In andere oude stukken leest men ook van *zegshuiden* en *zeggershuiden*. Nu en dan, schoon zeldzamer, wordt *zeggen* bij de ouden gebruikt voor uitspraak doen, regt spreken, in welke beteekenis zelfs het woord *verzoenen* wel eens voorkomt; zie VON STÄDE, *Bibl. Wörter*, op *söhnen*, en VON WICHT, *Ost-Fries. Landr., Vorbericht*, p. 20. Zoo zegt ook, in een stuk bij VAN DER EYK, *Beschrijv. en Privileg. van Zuid-Holland*, bl. 155, Hertog JAN VAN BEIJEREN: „welk geschil sij aen beyden zijden aan ons ghekeert hebben, soo is daar af ons *zeggen*,” en vervolgens, bl. 156: „voorts zoo is ons *segghen*.”

ZITTEN. *Bij elkanderen zitten*, voor in ontucht zamen leven, leest men in de *keuren van Breda*, onder mij in handschrift berustende, onder zekere *statuuten overgedragen gemaakt en gesloten bij Johan Grave tot Nassau Heere tot Breda* enz. den 23. Augustus 1455.

„So wie van nu voortaan binnen de voors^e stad of „lande van Breda in simpelen of dobbelen overspele „sal worden bevonden, sittende ende levende hetzij „man of wijff, ende ook desgelijk so wat wereldlijke

»vrouwe persoon alwaar sij selve ongebonden die in
 »sonden openbaarlijk leefde ende *sate* bij eenige pries-
 »ter, canonik, off religieus van der hijlige kercke
 »enz." KILIAAN vertaalt *sitten bij eenen ghehouden man,*
jongen gheselle etc. door *concumbere illegitime, coha-*
bitare illegitime. Vergelijk de *blijde inkomst in Bra-*
band van Carel en Philips, in welke men leest: »Item
 »waart dat eenige vrouwe off Juff^r ontschaakt worde
 »die crete, off dat men metter waarheynt bevonde dat
 »tegen hoeren danck waar ende sij bij den man *sit-*
 »*tende* bleve soo sullen wij haar have in 't geheel heb-
 »ben ende heure erve also lang als sy leeft, ende
 »naar haar doot so sal haar erve wedergaan daar sij
 »schuldig is te gaan en so verre sij bij den man niet
 »*sitten* en bleve enz." Hiervan nog *bijzit.* *Zich ver-*
zitten met eenen anderen manne vindt men in 't *Wedde-*
en Westwoldinger Landrecht van 1470, art. 21. Daar
 in art. 16 van overspel, door eene vrouw bedreven,
 reeds gesproken is, zal het hier voor eene zamenwo-
 ning met eenen anderen man (*concubinage*) moeten
 genomen worden.

BIJVOEGSELS.

Bl. 16, achter reg. 7:

Of misschien zijn *gehakkelde staven* knodsen aan het einde met ijzeren prikken voorzien. In het *Stadsboek van Groningen*, 3. B. art. 18, wordt in 't algemeen van *kolven of staven daer metael aangheset* is gesproken.

Ibid., achter reg. 20:

Mogelijk heeft deze munt haren naam van *Hal* in Zwaben, waarvan ook sommigen dien van *Heller*, nog bij de Duitschers in gebruik, willen afgeleid hebben; zie WACHTER, op *Heller*. In dat geval zoude het *Häller* moeten geschreven worden.

Bl. 17, achter reg. 25:

Dit *hoofststal* wordt in het *Stadsboek van Groningen*, 7. B. art. 4, *hovet-stoel* of *hoofststoel* genaamd;

zie de *aanteekeningen* op hetzelfde, in het 5^e D. der *Verhandelingen van het genootschap pro excolendo jure patrio*.

Bl. 18, achter reg. 4:

Men vindt deze spreekwijze in dezelfde beteekenis ook in het *Stadsboek van Groningen*, 5. B. art. 12; vergelijk de *aanteekeningen* op hetzelfde, in het 5^e D. der *Verhandelingen van het genootschap pro excolendo jure patrio*.

Bl. 28, achter den laatsten regel:

Zie over dit woord ook het *Stadsb. van Gron.*, 1. B. art. 3.

Bl. 38, achter den laatsten regel:

Zie over *kwik*, in de beteekenis van levendig, het *Uitlegkundig Woordenboek op de werken van HOOFT*, bl. 16, op *aanquicken*, en mijne *Oud-Friesche Spreekwoorden*, bl. 37. *Kwick* is nog in het Eng. levendig, snel; en van deze beteekenis, welke ook wij eertijds hadden, heeft ROEMER VISCHER den naam zijner *Quicken* ontleend, in denzelfden zin als HUYGENS zijn *Sneldicht*. Ik gis, dat men, naar dit *kwik*, moete zeggen *kwikslag*, niet *kwinkslag*.

Bl. 39, achter reg. 15:

Even als *roede* voor het rechtsgebied (territoire) genomen werd, gebruikte men daarvoor ook het woord *vierschaar*, en te Groningen ook dat van *tafel*; zie *aant.* op het 48^e art. van het 9^e Boek van het *Gro-*

ninger Stadsboek, in de *Verhandelingen van het genootschap pro excolendo jure patrio*, 5. D. *Tafel* is hier hetzelfde als *stoel*, in *regterstoel* en in den bekenden *Drentschen loffelijken etstoel*, en als *bank*, in *regtbank*, *hoofdbank* enz. Hiervan nog *iets ter tafel brengen*, voor in *deliberatie brengen*.

Bl. 42, achter *reg. 9*:

Mijne gissing wordt ook daardoor bevestigd, dat in *Duitschland* zoodanige plankjes ook *Schindlen* genaamd worden; vergelijk de *aanteek.* op het *Stadsb. van Gron.*, 7. B. art. 6, in de *Verh. v. h. gen. pro exc. jur. patr.* 5. D.

Bl. 47, achter *reg. 21*:

Hoezeer men in deze beteekenis ook oudtijds *aanstooten* in oude stukken gebezigd vinde, zoude het hier ook kunnen beteekenen het feitelijk en onwettig zoeken naar iemand in zijn huis, hetwelk *huisstotinge* genoemd wordt in het *Oude Stadregt van Deventer*, bij *DUMBAR*, bl. 165. Zie de *aant.* op 't 4. B. art. 25 van het *Gron. Stadsboek*, in het 5. D. der *Verh. v. h. genootsch. p. exc. jur. patr.*

Bl. 58, achter *reg. 27*:

Zie het formulier van eenen *volgeed* in het *Stadsb. v. Gron.* 5. B. 29 art., in de *Verh. van het gen. p. exc. jur. patr.*, 5. D.

DE BRUIKBAARHEID VAN HOEUFFT GETOETST

De in 1836 te Breda verschenen *Proeve van Bredaasch Taal-eigen of lijst van eenige in de stad en den lande van Breda gebruikelijke en in sommige oorden van ons vaderland min gewone woorden en spreekwijzen* van Mr. J. H. Hoeufft lokt de huidige dialectvorser niet bijzonder aan. Hij vindt er weliswaar een schat van woorden als *beeldje, bedigt, vaduit, beletten, bestuiten, betonie, bewonderen, driege, drispen, echel, etske jagen, krooi, loos, mijdelijk, ont, reep, schoer, schop, snaar* en *tikko*, die door en door West-Noordbrabants zijn. Maar het verouderde etymologische apparaat van het boek werkt in letterlijke zin reeds vanaf het eerste artikel beangstigend. Bovendien rust op het boek het odium dat Kloeke erover uitsprak: dat men van het gehele dialect zelfs bij benadering nog geen voorstelling kreeg (Grootaers-Kloeke, *Handleiding* 4). Tenslotte is het in taalgeografisch opzicht minder aantrekkelijk, omdat in de titel staat dat de woorden gebruikelijk zijn zowel in „de stad” als „den lande van Breda” en een juiste localisering daarmee in het midden gelaten wordt. Zeker wordt de gebruiksfreze, zowel in sociale als in geografische betekenis, meer dan eens vermeld. Ik wijs o.a. op volgende voorbeelden: 692 *worp* „de pottenbakkers te Oosterhout en elders in de Baronie van Breda”; 693 *wijf* „De bouwlieden der Baronie van Breda, aan den kant der Langestraat wonende”; 694 *wijnsteker* „Te Breda en in den omtrek”; 362 *lod* „te Breda onder den burgerstand”; 354 *leerdig* „te Breda, onder den burgerstand”; 412 *noom* „meest onder de landlieden en de geringste soort van stedelingen”; 482 *rasteel* „in den omtrek van het Markiezaat van Bergen-op-Zoom”; 519 *scheut* „bij de landlieden dezer streken”; 534 *schreeuwen* „In de stad van Breda is het mede niet vreemd”. Maar de gevallen dat er bij het artikel geen geographische aanduiding wordt gegeven of enkel „hier” staat, vormen een overstelpende meerderheid. En wat men dan te concluderen heeft wordt nog verduidelijkt door gevallen als deze: 143 *ergend* „hier veel, vooral bij lieden van den beschaafden stand”; 231 „Hannen, voor handen, hoort men hier ten

platten lande zoo wel, als in het Markiezaat van Bergen-op-Zoom"; 440 „Oudvader wordt hier veel, vooral ten platten land, gezegd voor grootvader". Deze en soortgelijke gevallen tonen ons dat de schrijver in de regel met de localisering stad en/of baronie meent te kunnen volstaan. Als het dus niet uitdrukkelijk anders is aangegeven kunnen de opgaven of voor de stad, of voor de baronie, of voor beide bedoeld zijn.

Zo vormt dus het feit dat een woord of vorm zonder meer bij Hoeufft vermeld wordt, terwijl het bovendien nu nog althans in de omtrek van Breda voorkomt nog geen bewijs dat het toen in de stad Breda voorkwam.

De betrouwbaarheid van het boek is, naar ik meen, zeer groot. Zeker geeft het verschijnselen die thans in de Baronie niet (meer) aange troffen worden. Ik wijs bijv. op de umlaut in de groep met *âj*: 62 *bezeid* bezaaid, 126 *dreijen* draaien, 330 *kreijen* kraaien, 595 *tei* taai, 679 *weijen* waaien, 701 *zeijen* zaaien, 713 *zweijen* zwaaien, waarvan ik de isoglosse gaf in mijn *Onderzoek* Krt 48, § 106 of de ft-vorm in *zoft* naast *zocht* voor *zacht*' (706), waarvan men de isoglosse in mijn *Onderzoek* krt 36 vindt. Maar dit zijn uitzonderingen in het hele woordenboek van meer dan 700 bladzijden. Ik heb dan ook bijna geen vormen gevonden die mij verdacht voorkomen. Zulks was uitsluitend het geval met 208 *gold*, *golden* voor goud, gouden, waarvan ik toch stellig meen dat het ook toen reeds tot het noordoosten van het land beperkt was, en het dito (387) *miegen* 'urinare' waarvan Hoeufft overigens zelf zegt: „Het is een thans verouderd woord, in Neder-Saksen nog in de straattaal gebruikelijk".

Deze laatste opmerking brengt ons trouwens op een heel ander chapter. Al is Hoeufft nauwkeurig en localiseerbaar ten aanzien van de *ruimte*, dan neemt dat nog niet weg dat hij niet steeds duidelijk is omtrent de *tijd*. Waar hij zegt dat een woord nog in Breda of zijn omgeving gebruikelijk is, zullen wij dat niet in twijfel behoeven te trekken. Maar anders hebben wij geen garantie dat hij het woord niet in een oud Bredaas geschreven stuk heeft aangetroffen en het daarom geeft. Zó geloof ik de opname van *duk* dikwijls op p. 131 te moeten verklaren. Immers, nadat hij het woord eerst gewoon vermeld heeft,

zegt hij: „In Gelderland is het op sommige plaatsen nog zeer gebruikelijk ... *Duck* en *ducke* heb ik in de oude taal wel gevonden, en men zegt het nog, naar ik meen, in Groningen en de Ommelanden”¹⁾. Er komen trouwens in dit boek van 1836 ook verschillende benamingen voor van instellingen uit de oude republiek. Ook lijkt mij *vernoeijen*, dat hij naast *vernooijen* verdrieten, spijten p. 640 opgeeft, verdacht veel op een in geschrifte aangetroffen vorm.

Wij kunnen dus concluderen, dat Hoeufft ons doorgaans in het onzekere laat of hij het woord in de stad of op het platteland vond, en of hij het uit Bredase stukken dan wel uit de volksmond optekende. Maar gefantaseerd heeft hij niet. Zo moeten wij dus op zijn getuigenis aannemen dat het stopwoord *zulle* (p. 712) „in de gemeenzame verkeer” voorkwam, al doet het ons nog zo typisch Belgisch aan. Trouwens Hoeufft leefde in de tijd van het Verenigd Koninkrijk. En de velare vormen *bingen* voor binden en *vingen* voor vinden, worden door Hoeufft (blz. 69 en 654) tē resoluut respectievelijk „ten platten lande” en „onder de landlieden” gelocaliseerd dan dat ik zijn bewering in twijfel zou willen trekken. Daarom moeten wij van hem ook geloven dat de „landlieden omstreeks Breda” het thans on-Brabantse *en* voor de ontkenning nog gebruikten (277) en zijn ook zijn opgaven 261 *houdersse* houdster, 321 *koopersse*, *kustersse*, *meestersse* en 639 *verkoopersse* verkoopster zeker door hem gehoord, te zekerder daar hij p. 110 zegt: „*Dienaarsse* of *Dienersse* voor Dienaresse, hoort men nog zē veel aan den Zuid-Brabandschen kant”. Iets dergelijks geldt dan ook voor *zel*, *zal* (p. 701) dat hij „In den dagelijkschen omgang” en „op meer plaatsen van Noord-Braband” aantrof en van het nog vreemdere *vand* voor vond, dat hij zegt, nu en dan van buitenlieden gehoord te hebben.

Slechts twee onnauwkeurigheden meen ik bij Hoeufft opgemerkt te hebben. Zeer terecht vermeldt hij van tijd tot tijd de klinkerverkorting

1) Wel is het vocalisme van dit woord voor Breda vreemd; cfr. *Mnl. W.* 2, 194 en B. van den Berg, *Oude tegenstellingen op Nederlands taalgebied*, Leiden 1938, Kaarten. Heeft Hoeufft hier met zijn vermelding alleen het woord als zodanig bedoeld? In ieder geval schijnt *duck* of *ducke* nooit Bredaas geweest te zijn.

in de werkwoordsvervoeging, zoals ook elders voor dubbele consonant, bijv.: 690 *wodje* naast *woodje* voor tweelinglam (hij localiseert dit woord bij de landlieden en verwijst verder naar Fries wouter), 175 *gekocht* gekookt, 579 *stokt* stookt, 411 *nokt* naakt, 564 + 476 *prikt* of *prekt* preekt, 564 *sprikt* of *sprekt* spreekt, 570 *stikte* pijn in de zij. Maar het verwondert wel wanneer we bij hem vormen aantreffen als 64 *bezwit* bezweet, 476 *prik* preek, 273 *itten* eten, 689 *witten* weten, 714 *zweit* zweet, 714 *zwitten* zweten. Maar dan maakt in eens de aantekening bij *vergitten* op blz. 636 véél duidelijk. Daar lezen wij toch „*Vergitten*, voor vergeten, voornamelijk in den derden persoon van het Praes. Ind. en in den Imperativus”. Het lijkt mij dan ook dat Hoefft bij deze hele groep het slachtoffer van valse analogie is; zo leidt hij ook p. 705 *zis* zegt ten onrechte uit *zisse* „zegt ze’ af.

De andere door ons bedoelde onnauwkeurigheid ligt bij de zgn. umlautsvormen van woorden met *oe*. Bij *bedrueven*, bedroeven (p. 29) zegt Hoefft: „De *oe* wordt, door echte Bredanaars van de laagste en middelbare klasse, op zijn Brabandsch, als *ue*, de *oo* als *eu*, uitgesproken”. Bij 709 *zueken* zoeken zet hij dan nog even de beperking „slechts onder het gemeen” maar verder schrijft hij zonder verdere opmerkingen omtrent het gebruik: 54 *berueren* beroeren, 64 *bezueken* bezoeken, 86 *bruer* broer, 189 *genuegen* genoegen, 189 *vergenuegen* vergenoegen, 212 *grueten* groeten, 339, *kuel* of *kuul* koel, 478 *prueven* proeven; 502 *rueren*, roeren, 565 *spuelen* spoelen, 641 *vernuegd* vergenoegd, 667 *vruug* of *vruug* vroeg, 668 *vuegen* voegen, 668 *vuelen* voelen, 668 *vueren* voeren, 693 *uuelen* woelen, 709 *zuel* en *zuul*, zoel, 709 *zuet* zoet, 88 *buek* boek, 130 *duen* doen, 214 *gued* goed. De laatste van deze vormen verbazen ons echter zeer met hun *ue*-spelling. Hebben wij ook hier weer met valse analogieën naar samenstellingen, afleidingen of flexievormen te doen? Of zijn het vormen die Hoefft uitsluitend in geschrifte vond? De speling *guet* vond hij in ieder geval ook in de Bredase Almanak van 1664.

Onze slotconclusie moge dus nogmaals zijn, dat Hoefft's opgaven in ieder geval de Baronie betreffen, al blijft het soms dubieus of het toen al verouderde of toen nog levende vormen waren.